

Hun var som tusinder af andre indvandret fra Skåne, enkefru Elna Månsson, der i mange år hjalp til hos familien Bidstrup i Lille Ellekongstræde, hvor også hendes mand havde arbejde. De var begge værdsatte og mindedes i mange år med taknemmelighed. På fotografiet fra 1924 står hun i døren til sin bolig i Ellekongstræde 20, Rønne, muligvis i gang med at bage de »krabbelurer«, som hun var kendt for i byen. Elna Månsson (1849-1934), født Persdotter fra Smedstorp mellem Tomelilla og Simrishamn og hendes mand, snedker Ola Månsson (1849-1919) fra nabosagnet Östra Herrestad, rejste sammen til Bornholm i 1880 med de to ældste børn. De fik yderligere tre i Rønne, men alle fem kom til at hedde Mogensen, ikke Månsson, som forældrene ellers blev ved med at hedde, også efter at være blevet danske statsborgere den 26. februar 1911. Privat foto.

Den svenske indvandring til Bornholm 1850-1920

Af Henning Bender

»Ny-Sverrig«

»Hvad er det da for Folk, som have sat Bo her? Det er vore Rydningsfolk, også Danmark har dem. Men indfødte Danske er det ikke - eller de færreste af dem. De fleste er Svenske. Derfor har denne gamle Lyng, som nu ryddes fået Navn Ny-Sverrig«¹

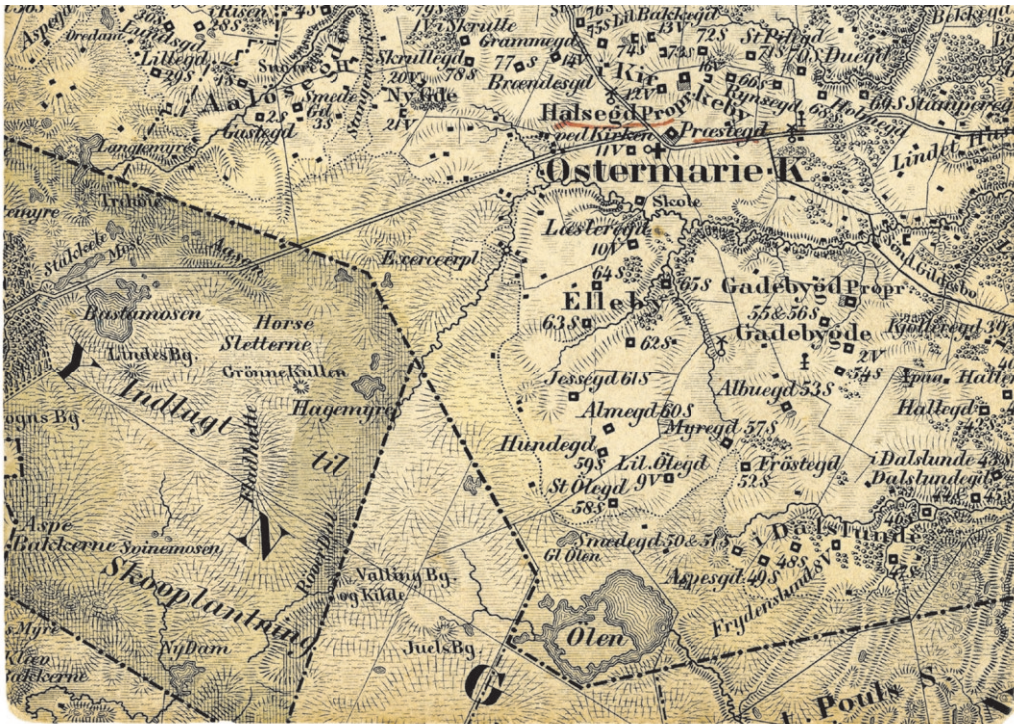
Netop her, på »Lyngen«, lidt syd for landevejen mellem Almindingen og Østermarie, slog husmand Karl Hansson (1845-1933) sig ned i efteråret 1876. Sammen med sin kone Else Månsson og tre mindreårige børn havde familien den 27. september 1876 fået flyttebevis fra Smedstorp på Østerlen² til Bornholm og de blev nu blandt de allerførste, der flyttede ind på de hidtil

Henning Bender født i København 1944, mag.art. i historie fra Københavns Universitet 1972. 1974-2008 stadsarkivar i Aalborg; 1989-2008 desuden leder af Det danske Udvandrerarkiv i Aalborg. 2000-2002 direktør for Bornholms Forskningscenter i Nexø (CRT) med orlov fra Aalborg Kommune. Efter pensionering 2008 bosat i Snogebæk. Holder en del foredrag og skriver om dansk udvandring, indvandring, industri- og fotohistorie. Se nærmere om cv, foredrag, bøger og artikler på <http://henningbender.dk>

helt ubeboede mose- og klippeområder i den sydvestlige del af Østermarie sogn. I første omgang måtte de bo under et vindskjul, der ellers kun havde kendt til græssende får, og det var med dette som udgangspunkt, de begyndte at fjerne lyng og sten, mergle og grøfte og således skabte helt ny landbrugsjord. Det var tungt arbejde og allerede året efter overtalte de Karl Hanssons far, enkemanden Hans Karlsson (1822-1899) til at komme. Her, ude på Høj-

1 Fridtjof Bon: »Ny-Sverrig« i novellesamlingen »Hjemstavnsbilleder fra Bornholm«, s.136 (1892). Bon (1866-1929) var født i Sandvig, men boede i Østermarie, da de første svenske indvandrere kom, Hans far, P. J. Bohn (1841-1887) grundlagde den første Bornholms Højskole i de bygninger hvor Østermarie DagliBrugs nu befinder sig, men måtte opgive i efteråret 1876 og flytte med familien til København. Skolen flyttede i 1893 til Ekkodalen.

2 Smedstorps församling. Utflytningslängd 1861-1888, p. 56., samt Husförhållning 1875-1884, p. 26.

Mansas kort fra 1851 - der viser hvor øde der dengang var sydvest for Østermarie Kirke. »Ny Sverrig« kom fra midt i 1870'erne til at ligge på begge sider af vejen til Rønne mellem Østermarie og Almindingen, på det ubebyggede område mellem Hagemyre og Aaløse. De første svenske indvandrere fra Smedstorp mellem Tomelilla og Simrishamn slog sig ned lige vest for det sted, hvor den gamle militære Ekssercerplads havde ligget. Privateje.

lyngen, havde sønnen Karl sørget for at der både stod skur og kone parat til faderen, der derfor allerede, få måneder efter ankomsten, kunne gifte sig og skaffe sig et nyt kuld børn med den 43-årige bornholmske enke, Ingeborg Margrethe Berg.³ I de følgende år slog stadig flere landarbejdere fra Skåne sig ned som »lyngpikkere« og husmænd på arealerne omkring det, der nu hedder Almindingsvej, Hedebovej og Dyndevej,⁴ og de blev efterhånden så man-

ge at hele lyngområdet mellem de store gårde og skoven i Østermarie sogn blev kaldt »Ny-Sverrig«, hvor Karl Hansson, »kong Carl af Ny-Sverrig« kaldet, sørgede godt for de tilrejsende og skaffede dem både lynglodder og for de ugiftes vedkommende, bornholmske hustruer.

Der var i disse år gode muligheder for at slå sig ned på Bornholm som indvandrere og for at gifte sig hvis man var ugift. Den oversøiske udvandring fra Bornholm til Amerika var relativt set den allerkræftigste i Danmark og langt de fleste af de bornholmske udvandrere var unge mænd. Det gav ikke alene stor mangel på arbejdskraft på øen, men også en akut mangel på mænd, der kunne gifte sig med det stadigt

3 Østermarie Kirkebog, Viede 1855-1891, p.185, 1878 nr. 2, Østermarie folketællinger 1880, 1890, 1901.

4 Matrikel 211, Østermarie Sogn, efterhånden opdelt i en lang række lodder. Sammenhæng mellem ejere og matrikelnumre kan bl.a. ses i folketællingerne 1880, 1890, 1901.

større overskud af bornholmske piger og enker.

Når det i øvrigt netop i 1870'erne, var muligt at erhverve sig næsten gratis jord, skyldtes det, at hele øens midterparti, Højlyngen eller Kongens udmark, der fra gammel tid ikke ejedes af nogen og derfor af kongen, nu dels blev tilplantet med statskov og sogneskove, dels i 1832 var blevet skænket til de enkelte sogne, hvis sogneboerne vel at mærke kunne enes indbyrdes om fremtidig brug. Det kunne de ikke! Gårdejerne ønskede at »kongens udmark« skulle bruges til græsning, men en højesteretsdom af 1862 og en efterfølgende lov af 1866 gav øens rigsdagsmedlem, O. A. Sonne fra Nexø medhold, når han krævede at arealerne også skulle omfatte udstykning til husmandssteder.⁵ Den med loven nedsatte udmarkskommission, der således skulle dele sol og vind lige mellem de stridende parter, var i årene 1874-1878 nået til Østermaries udmarker og det må man have hørt om i Smedstorp. Muligvis fra kong Karls lillesøster, Christina (1857-1932), der var kommet til Østermarie i 1875, året før han kom med sin familie. Der var nok at gøre, for jorden var ikke den bedste man kunne få. Hård og strid og fuld af sten. Det ved vi fra Martin Andersen Nexø (1869-1954), forfatteren, der kendte »Ny Sverrig« fra sit ophold på Østermarie Højskole 1890-1891. I »Pelle Erobreren« fra 1906 beskrev han stedet:

»Gårdene og Agerlandet var det forbi med; men inde i Lyngen hvor selvsået Birk og Asp stod og flimrede uroligt i Sommerdagen, lå der øde Nybyggerhuse med nøgne klinede Vægge og uden så meget som en Bulmeurt i Vinduet eller en Stump Gardin.

*Markerne omkring dem var så stenede som en nyskærvet Vej, og Sæden skreg gudsjammerligt til Himlen; den var kun 2-3 Tommer høj i Strået og allerede i Aks. Folkene herinde var alle sammen svensk Tyende, som havde sparet sig lidt sammen og nu sad her som Jordejere«.*⁶

Migration i skønlitteratur og film

Den svenske indvandring til Danmark fik således sit litterære monument allerede i 1906-10, da Martin Andersen Nexø (1869-1954) udgav sin store indvandrer- og arbejderroman »Pelle Erobreren« og mange år senere blev berømmelsen genoplivet, da Bille August i 1987 skabte filmen af samme navn, der både hædredes med de gyldne palmer i Cannes og en Oscar i Hollywood. Et tilsvarende mindesmærke fik den svenske udvandring gennem Vilhelm Mobergs (1898-1973) emigrantbøger fra 1950'erne, der også fik berømmelsen forøget ved Jan Troells filmatisering 1971.

I begge film legemliggjorde den store svenske skuespiller Max von Sydow den voksne, mandlige hovedfigur. Han var både Mobergs udvandrer, den kraftfulde nybygger Karl Oskar, der tog til Amerika med sin smukke Kristina fra Duvemåla og Martin Andersen Nexøs sølle indvandrer, den udslidte skånske daglejer og enke-mand, analfabeten Lasse Karlsson fra Tomelilla, der kom til Bornholm med sin 8-9 årige søn Pelle. Han kom for at finde lykke, penge og en kone der kunne give kaffe på sengen om søndagen, men fik i stedet et underbetalt røgterjob, blev ydmyget og nedværdiget og en bolig mellem kreaturerne i et hjørne af stalden. Sønnen Pelle

5 O.A. Nielsen: »Blade af Østermarie Udmarks Historie« i Bornholmske Samlinger 1942, s. 117-132, der her er korrigeret på baggrund af de danske og svenske kirkebøger, samt danske folketællinger og svenske husforhørslægninger som Nielsen ikke havde adgang til.

6 Martin Andersen Nexø. »Pelle Erobreren« Bd. 1, kap. XVIII, s. 230-231 (1906) aa er her og i andre citater erstatet med å.

derimod, erobrede liv, lykke og magt som kraftfuld leder af den fremstormende arbejderbevægelse i København.

Men hvor galt gik det egentligt for datidens Karlsson'er fra Skåne? Hvor kom de fra, hvor slog de sig ned, hvor mange var de og hvad blev der af dem? Det ved vi i virkeligheden ikke så meget om, for dels har forskningen beskæftiget sig langt mere med udvandrere til Amerika end indvandrere til Danmark, dels har kilderne til indvandringen åbenbart været langt sværere at finde og tolke.

Indvandringsforskningen

For lettere at beskrive kilderne og interessen for den svenske indvandring til Danmark kan beskæftigelsen med emnet inddeles i tre faser.

Første fase fandt sted samtidigt med at vandringerne foregik i årene 1870-1914 og var præget af *statistikere*, hvis opgave det var, med statslig finansiering og arbejdskraft, at fremskaffe eksakte tal, der kunne give politikere og administration et troværdigt kvantitativt beslutningsgrundlag.

»Här er min stuga den jag bor i nu«. Huset, der ikke er skånsk byggeskik, er sendt til Bornholm omkring 1930 fra familien i Tegnaby, midt i Småland, sydøst for Växjö tæt på det område, hvorfra Moberg lod »sine« udvandrere rejse til Amerika. Billedet er fra boet efter stenhugger J. Hågensen (Johannes Håkansson) 1860-1937, Byledsgade 24, Rønne, der var født i Tegnaby, Kronobergs län, Småland - men kom til Rønne som stenhugger i 1880, giftede sig 1885 og blev dansk statsborger 1925. Bornholms Ø-arkiv.

For Danmarks vedkommende kan særligt nævnes William Scharling og i Sverige Gustav Sundbärg, som leverandører af den dokumentation, der siden er blevet benyttet af alle andre.

Anden fase fandt sted i årene 1968-1990 og var særligt kendetegnet af *historikernes* øgede interesse for socialhistorie, der særligt blev vakt af slagord om forskning for folket om folket. Så samme år, som de fiktive udvandrere Karl Oskar og Kristina formede den folkelige opfattelse af den store oversøiske udvandring, nåede den universitære udvandrerhistorie i august 1971 et højdepunkt under det nordiske historikermøde i København, hvis hovedtema var den oversøiske udvandring fra Norden. Mødet blev helt domineret af den danske historiker Kristian Hvidt, der som noget dengang helt nyt og revolutionerende, var i stand til at dokumentere sin undersøgelse ved en kostbar dataindkodning af udvalgte dele af de nødvendige masse-data på hulkort.⁷ Det inspirerede allerede i 1970'erne andre forskere, herunder særligt historiestuderende, til tilsvarende, men langt mere begrænsede undersøgelser af vandringerne i 1800-tallet. Mest de oversøiske, men også de interne europæiske vandringer som eksempelvis den svenske indvandring til Danmark, der var den første større indvandringsbølge landet nogensinde havde oplevet. Problemet var imidlertid, at hver eneste gang en sådan undersøgelse blev søgt gennemført, gik den atter i stå, når det viste sig fysisk umuligt at gennemgå det demografiske materiale med »håndkraft«. Resultaterne herfra og fra de gamle statistiske undersøgelser blev samlet i en lang række artikler og bøger af historikeren Richard Willerslev, uden

at det egentlig bragte nye resultater på bordet.

Tredje fase udviklede sig fra midt i 1990'erne i kraft af den brede folkelige interesse for *slægtshistoriske undersøgelser* og udvider sig stadigt eksplosivt over hele kloden. Ikke alene inden for nationale grænser, men på tværs af oceanerne søger man sine rødder og efterkommere. Slægtsforskerne sørger i stadigt højere grad for at de nødvendige kilder for slægtsforskningen: folketællinger, kirkebøger, passager- og skibslistes ikke alene kan findes i deres originale form som kopier på internettet, men at de kombineres med tilfredsstillende søgefaciliteter. Slægtsforskerne giver hermed den demografiske forskning helt nye og uprøvede muligheder for at overskue store og komplicerede vandringsstrukturer. Disse tre faser vil nærmere blive beskrevet neden for og herefter afprøvet på det bornholmske, danske og skånske kilde-materiale.

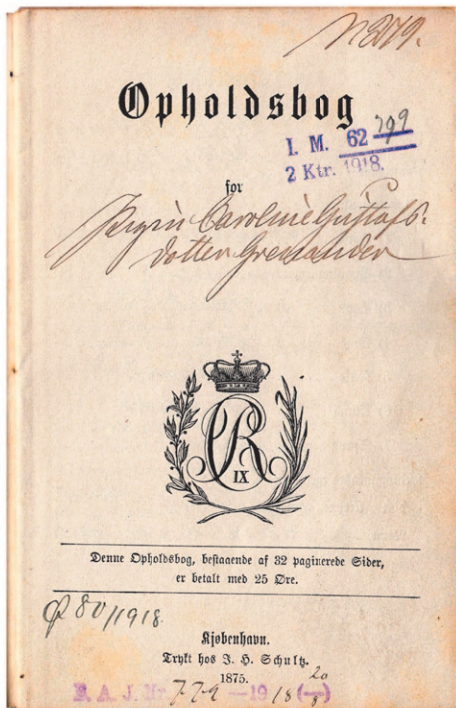
Første fase: Svensk indvandring til Danmark og statistikken 1885-1914

William Scharling (1837-1911), professor i Statistik i København, skrev i 1885 at »det fornemmelig er fra Sverige, at det stigende antal af fremmede hidrører«. Ifølge folketællingernes fødestedsoplysninger havde der 1870 boet 15.388 svenskfødte i Danmark af i alt 30.954 udlændinge, mens tallet i 1880 var vokset til 24.148 af 40.114 fremmedfødte.⁸ De svenskfødte i Danmark var altså på 10 år vokset fra 50 % til 60 % af samtlige udlændinge med fast bopæl i Danmark.

Direktøren for »Statens Statistiske Bureau« Michael Koefoed (1867-1940), der

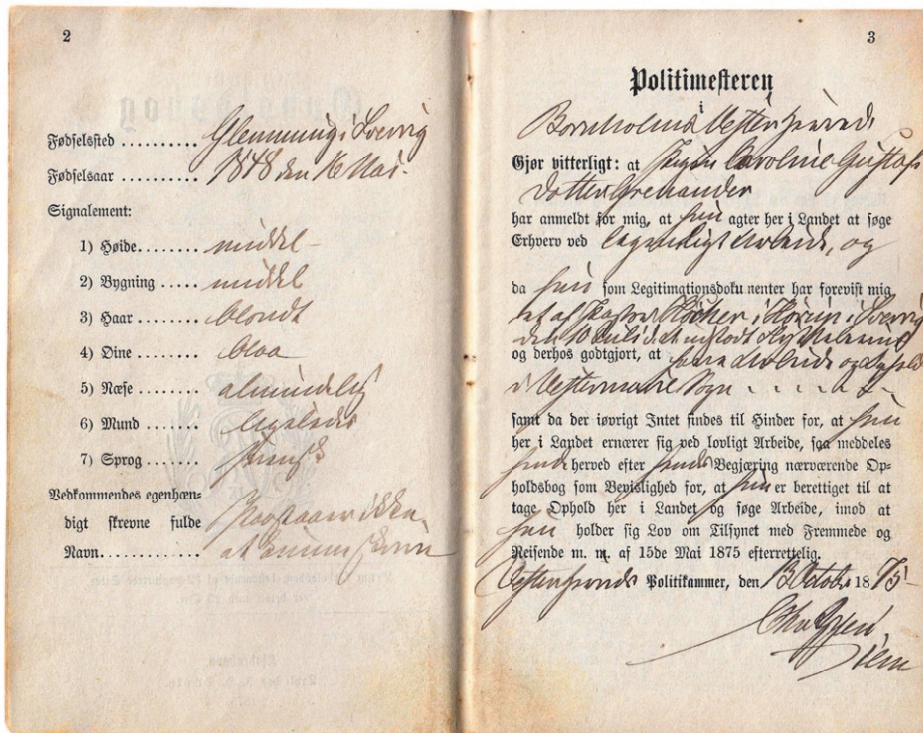
7 Kristian Hvidt: *Flugten til Amerika eller Drivkræfter i masseudvandringen fra Danmark 1868-1914* Aarhus 1971.

8 Danmarks Statistik, bind 1, side 486, (1885) - jeg har i opgørelsen fraregnet sønderjyderne.

Pigen Caroline Gustafsdotter Grenander, fra Glemming i Sverrig, født 1848. »Paastaar ikke at kunne skrive« står der på opslaget nederst til venstre. Hun kom til Bornholm i 1874.

Pastor Gilbert Prejsz kunne 12' april 1887 bekræfte, at »Vestermarie Kirkebog udviser, at Anders Åkesson, lejehusmand på 1. vg's pc. i Vestermarie og Karoline Gustafsdotter Grenander, tjenende på samme sted øgteviedes 2' januar 1877 i Vestermarie Kirke«. Caroline Gustafsdotter døde i Harbohusene, Knudsker (Harbovej i Rønne) 1920. Manden Anders Åkesson (1851-1928), der var fra Tomelilla, døde også i Rønne. Bornholms Ø-arkiv. ▶

selv var bornholmer, valgte ved udgivelsen af 1901-folketællingen i 1904, at offentliggøre nogle af resultaterne på amtsplan og ikke som ellers både før og efter, sammenfattet på kun tre rubrikker: Hovedstad, provinsbyer og landdistrikter. Det betød at Bornholms amt for første gang optrådte særskilt i den trykte folketælling med antallet af fremmedfødte.⁹ For Danmark som helhed var antallet af svenskfødte i 1901 stadig voksende, men langsommere end tidligere. 1890 taltes 33.802 svenskfødte

og i 1901: 35.555, hvad der for begge års vedkommende betød, at svenskerne i Danmark udgjorde 63 % af samtlige udlændinge og i øvrigt 1,5 % af den samlede danske befolkning. Som det ses i tabel 1 neden for, havde København (by og amt) med 19.173 flest svenskfødte, hvor de i 1901 udgjorde 3,9 % af den fastboende befolkning, men i forhold til befolkningstallet var der flest på Bornholm, hvor 2.594¹⁰ svenskfødte udgjorde 6,3 % (i øvrigt faldet fra 7,6 % i 1890).

⁹ Statens Statistiske Bureau, Statistisk Tabelværk, femte række, Litra A Nr. 4, Folketællingen i Kongeriget Danmark den 1. februar 1901, Anden del, Den Fremmedfødte Befolkning, side 7*-10*, samt Tabel 1, Befolkningens Fødested, side 2-5. København 1904.

¹⁰ Den trykte folketælling giver 2.594 svenskfødte på Bornholm 1901, mens en manuel tælling giver 2.579, jfr. Birgit Bender: Indflyttede svenskere på Bornholm 1901, et øjebliksbillede, i nærværende bind af Bornholmske Samlinger.

Landsdel	Indbyggere	Svenskfødte	%
København, by og amt	490.148	19.173	3,9
Resten af Sjælland	420.715	5.064	1,2
Lolland-Falster	101.615	2.348	2,3
BORNHOLM	40.899	2.594	6,3
Fyn	272.945	1.677	0,6
Jylland	1.032.077	4.699	0,5
I ALT	2.358.399	35.555	1,5

Tabel 1.
Folketælling for Danmark 1901,
bind 2, side 4 (1904)

I det hele slog de svenskfødte sig ned i de dele af Danmark, der lå nærmest Sverige: Nord- og Østsjælland, København, Lolland-Falster og Bornholm samt for Jyllands vedkommende særligt Nordjylland og Djursland.

Hvorfra alle disse svenske indvandrere kom, fortæller Gustav Sundbärg (1857-1914). Han var 1880-1913 aktuar på »Statistiska Centralbyråen« i Stockholm, men er i vore dage mest kendt for bogen om »Det svenska folklynet« (1911), hvor han beskrev svenskernes nationalkarakter som kølig, beskeden og uden nationalstolthed. Særlig den fatale mangel på nationalfølelse var grunden til den alt for store, og efter Sundbärgs mening, meget skadelige udvandring fra Sverige. Ikke mindst når det gjaldt udvandringen til Danmark, hvor svenskerne i særlig grad blev narret og bedraget! Bogen om »folklynet« er dog kun et mindre bilag, nummer 16, til hans monumentale statslige emigrantudredning 1907-1913.¹¹ Her fastslås det i bilagene 4 og 20, der bygger på udflytningslisterne i kirkebogsarkiverne, samt 5-års oversigter fra de enkelte len, at udvandringen fra Sverige brutto havde udgjort 1.170.456 personer i årene 1851-1910. Flest var taget til USA:

948.823; men Danmark havde modtaget 82.843; Norge 66.387; Tyskland (+ Sønderjylland) 26.551; øvrige europæiske lande 28.021 og øvrige oversøiske lande 17.831. Så selvom USA var hovedtageren kom Danmark dog på andenpladsen med 7 % af de svenske udvandrere. Der fandtes svenske udvandrere der tog til Danmark fra samtlige svenske len, færrest fra Jämtland (0,01 %), flest fra de gamle danske landsdele Skåne, Halland og Blekinge (75 %) samt det sydlige Småland (13 %):

Skåne	Malmøhus len	42 %
	Kristianstads len	17 %
Blekinge	Blekinge len	10 %
Halland	Hallands len	6 %
Småland	Kalmar len	5 %
	Kronobergs len	10 %
Bohuslen	Bohus og Göteborg len	5 %
Øvrige Sverige		7 %

Sundbärg nævnte videre at udvandringen fra Sverige til Danmark fordelt på tiår var:

1851-1860	1.268
1861-1870	11.253
1871-1880	18.911
1881-1890	23.943
1891-1900	16.008
1901-1910	11.460

¹¹ Gustav Sundbärg, Betänkande i utvandringsfrågan och därmed sammanhängande spörsmål (1907-1914), bilag 3, 4, 16 og 20: Svenskarna i Utlandet, side 74-88, Danmark (1910). <http://www.ub.gu.se/sok/ebok/egna/textarkiv/emigrationsutredningen>

altså en kraftig stigning frem til 1890 og herefter et tilsvarende fald og som vi skal se neden for svarer disse størrelser nogenlunde til hvad man finder vedrørende indvandringen til Bornholm. For samtidens statistikere og senere forskere tegner der sig således et billede af en uset kraftig udvandring af arbejdskraft fra de skånske landsdele og det sydlige Småland til de nærmeste, sydøstlige dele af Danmark, der kulminerede midt i 1880'erne.

Anden fase:

Undersøgelser 1969-1989 om svensk indvandring til Bornholm

Anne Dyhr, bornholmer, med svenske morforældre og etnologistuderende på Københavns universitet, var, da hun i årene 1969-1971 arbejdede på sit speciale om de svenske stenhuggere på Bornholm, den første der overhovedet tog emnet op.¹² Men også den der først opdagede, hvor uhåndterlig en manuel gennemgang af de bornholmske folketællinger og kirkebøger ville blive. Vægten blev derfor i stedet lagt på indsamling af erindringer fra indvandrede svenske stenhuggere på Bornholm, og det bør man være vældig taknemmelig for i dag. Informanterne er nu døde, men deres erfaringer og livsoplevelser er bevarede.

Henning Beck Johansen, (1946-), historiker i Nakskov, men dengang historiestuderende på Københavns Universitet, skrev i 1972 sit utrykte speciale om den svenske indvandring til nordøst-Bornholm.¹³ Også

han prøvede at gennemgå folketællinger og kirkebøger manuelt, men så sig heller ikke tidsmæssigt i stand til at gennemføre sine oprindelige planer og koncentrerede sig derfor fornuftigt nok til Bornholms Øster herred. Det var desuden ham, der som den første gjorde opmærksom på de lokale politimyndigheders journaler for udstedte opholds- og arbejdstilladelser for Svaneke og Nexø 1875-1917, og det var på dette grundlag han, suppleret med folketællinger og kirkebøger, kunne give den første oversigt over hvorfra og hvornår de svenske indvandrere kom samt deres alders-, køns- og erhvervsfordeling. Desværre registrerer protokollerne kun sæsonarbejderne og endda på et lidt usikkert grundlag, hvortil kommer at Øster herred kun udgør den fjerdedel af øen, der havde færrest svenske indvandrere. Næmlig 10 % af det samlede antal svenskfødte på Bornholm.¹⁴ Resultaterne er således både rigtige og fornuftige, men af begrænset rækkevidde når det gælder hele øen. Ikke desto mindre trak Richard Willerslev i sine mange artikler og bøger om den svenske indvandring ganske særligt på Henning Beck Johansens upublicerede undersøgelser.

Richard Willerslev (1915-1995) er den kendteste danske historiker, der har beskæftiget sig med emnet og af litteraturlisten, der afslutter min artikel, kan ses et lille udvalg af hvad han skrev om emnet i årene 1979-1987. Indholdet adskiller sig dog ikke så meget fra hinanden, hvad de kvantitative kilder angår, da Willerslev stort set udelukkende bygger på de ældre statistikers arbejder, samt på de dengang upublicerede afhandlinger af Dyhr og særligt Johansen. Han satte dog emnet ind i en større sammenhæng, der bar præg af hans

12 Anne Dyhr: De svenske stenhuggere på Nordbornholm 1860-1921. Studier i den bornholmske stenindustri historie. Ikke færdiggjort speciale 1969-1971 Københavns Universitets Institut for Europæisk Folkelivsforskning, Senere trykt: Bornholmske Samlinger 2010, s. 8-115.

13 Henning Beck Johansen: En undersøgelse af den svenske indvandring til Bornholm i slutningen af det 19. århundrede baseret på kilder fra Øster Herred. Utrykt speciale 1972 på Københavns Universitet, Institut for Historie.

14 Jfr. TABEL 5, side 55 - Svenskfødte på Bornholm 1845-1921.

disputats fra 1952¹⁵ og argumenterer for, at den uset store tilstrømning af billig svensk arbejdskraft spillede en afgørende rolle som industriel vækstfaktor for Danmark (og Bornholm) i årene 1850-1880, mens omvendt indvandringens ophør i 1890'erne spillede en tilsvarende afgørende betydning for det industrielle gennembrud i Skåne. Han nævner dog selv, at politiets opholdsprotokoller og de trykte statistikker reelt set ikke fortæller så meget om den svenske indvandring til Danmark. Det kan alene kirkebøgerne og folketællingerne, men disse kilder er så omfattende at de nødvendige massedata i realiteten aldrig vil kunne uddrages i praksis. Willerslev, der døde i 1995, kunne naturligvis ikke ane noget om den digitale udvikling der netop startede midt i 1990'erne og det lå ham fjernt at forestille sig, at digitaliseringen gjorde det muligt for tusinder af ulønnede slægtsforskere at engagere sig i arbejdet med at udarbejde brugbare og vederhæftige søgedatabaser til centrale demografiske kilder.

Tredje fase: Slægtsforskning, kilde- og søgedatabaser siden 1990

Den mest omfattende digitalisering af historisk kildemateriale med tilhørende søgedatabaser til benyttelse på internettet er gennemført i de engelsktalende lande samt i Skandinavien og hvad regionale databaser angår ikke mindst i områder, hvor interessen for slægtsforskning og frivilligt arbejde udmøntet i udarbejdelsen af søgedatabaser, synes størst. Når Bornholm er godt med, skyldes det ikke alene at den slægtshistoriske interesse er relativt set større her end andre steder, men også at øen i årene mellem 1850-1920 i forhold til

befolkningstallet ikke blot havde langt den kraftigste oversøiske udvandring fra Danmark men også langt den største fremmedfødte indvandring! I forhold til en befolkning på mellem 30.000 og 40.000 indbyggere kender vi ikke alene navne og data på 9.033 oversøiske *udvandrere*, der tog fra Bornholm til hovedsageligt USA,¹⁶ men også på 5.070 svenske *indvandrere*.¹⁷ 1.003 af disse svenske indvandrere på Bornholm nåede endog at få dansk statsborgerskab inden de døde selvom det i praksis kun drejede sig om de svenske mænd, for hustruer og børn fik automatisk mandens statsborgerskab og svenske kvinder fik ved dansk giftermål, den danske mands statsborgerskab.¹⁸

Slægtsforskningen på Bornholm må derfor i endnu højere grad end for resten af landets vedkommende være i stand til at krydse landegrænser virtuelt hvis slægtens spor skal følges. Benyttelsen af selve kilderne på internettet, der oftest stammer fra mikrofilm eller scanninger, adskiller sig jo i øvrigt ikke det mindste fra brugen af papirkilderne på et arkiv, men der vil altid være mangler og svagheder, når materialet udskrives og indholdet overføres til søgedatabaser. Det er ikke anderledes end ved en manuel udarbejdelse af alfabetiske eller emneregistre, hvor læse- og forståelsesfejl, trods al kontrol, aldrig helt kan undgås. Når det er sagt giver søgedatabaserne helt nye muligheder for at systematisere, optælle og besvare en lang række spørgsmål til massedata, det ville have været uoverkommeligt at løse manuelt. Det største problem er vel i virkeligheden efterhånden, at man er tilbøjelig til at tænke at hvad

15 Richard Willerslev: Studier i dansk Industrihistorie 1850-1880 (1952).

16 Henning Bender: Den oversøiske udvandring fra Bornholm og Danmark 1840-1940, s. 15 (2011).

17 Søgedatabasen »Svenskere på Bornholm 1840-1955« - <http://www.bsif.dk/download.asp>

18 Database over indfødsretstildelinger 1776-1960 - <http://www.bsif.dk/download.asp>

der findes på nettet, findes, alt andet er væk! Det gælder også nærværende artikel. Hvad jeg ikke har kunnet finde ved min Pc'er på mit skrivebord i Snogebæk eller i min reol bag mig, har jeg bevidst undladt at bruge! De vigtigste kilder er derfor følgende:

De Bornholmske Folketællinger 1787-1930

Folketællingerne findes »in natura« på nettet på www.sa.dk/content/dk/ao-forside og er for Bornholms vedkommende desuden indekserede, dvs. at oplysningerne kan findes skrevet med normal trykskrift i en søgedatabase hos Dansk Dataarkiv: www.dda.dda.dk/soeg_person.asp for årene 1787, 1801, 1834, 1845, 1850, 1855, 1860, 1870, 1880, 1890 og 1921 (1901, 1906, 1911, 1916, 1925 og 1930 mangler endnu). Oplysningerne varierer fra tælling til tælling, vigtigst at fødested oplyses fra og med 1845, men de kan over en årrække svare på en række væsentlige spørgsmål:

1. Hvor mange svenskfødte (og indfødte) var der på Bornholm?
2. Hvor boede de på Bornholm?
3. Deres alder, køn, civilstatus og erhverv?

De Bornholmske Kirkebøger fra sidst i 1600-tallet til o. 1960

Kirkebøgerne findes ligeledes på www.sa.dk/content/dk/ao-forside men er ikke indekserede (gjort søgbare), selvom arbejdet er startet med døbte i Vestermarie www.dda.dda.dk/kiip/om_kirkebog.asp. For Bornholms vedkommende gælder herudover som noget helt særligt, at denne indeksering af kirkebøgerne allerede er udført af Jørn Kjølner, *men kun for de svenskfødte på øen*. Han har for perioden 1840-1955 indført alle vielser og dødsfald der involverer svenskfødte på Bornholm i

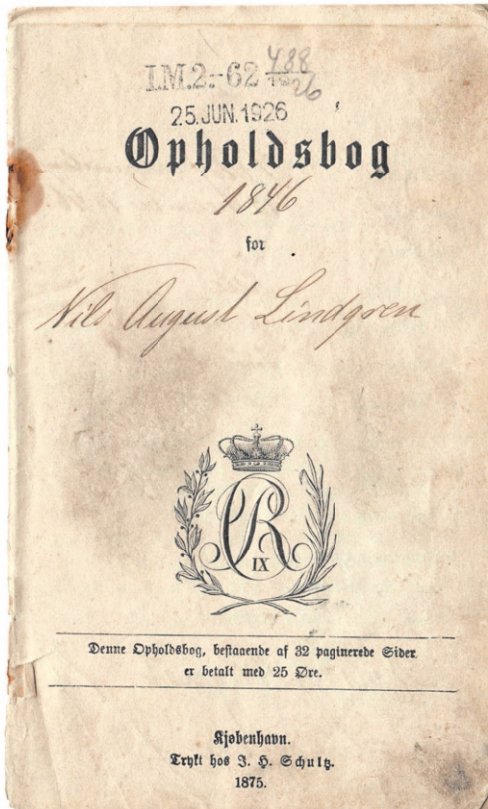
en søgedatabase, der kan downloades fra Bornholms Slægtshistoriske Forenings hjemmeside.¹⁹ Her er noteret alle de oplysninger der ud over personnavnet og den kirkelige handling fandtes noteret i kirkebogen. Persondata der oftest er fyldigere og når de kontrolleres på baggrund af det svenske kirkebogsmateriale, mere korrekte end folketællingsoplysningerne. Det skyldes formentlig at den bornholmske præst eller degn der førte kirkebogen, har kunnet se og læse det medbragte svenske attestmateriale, først og fremmest »utflytningsbeviset« og herigennem har undgået fejl og misforståelser. Han har ikke, som tællerne ved folketællingerne, skullet prøve at forstå hvad der blev sagt på en blanding af skånsk og bornholmsk, men har direkte kunnet overføre oplysningerne fra et officielt udstedt dokument. Det betyder at man ret præcist kan besvare følgende spørgsmål:

1. Hvor var de svenskfødte født?
2. Hvornår rejste de fra Sverige?
3. Hvor boede de og hvad var deres arbejde ved vielse eller begravelse?

De svenske kirkebøger

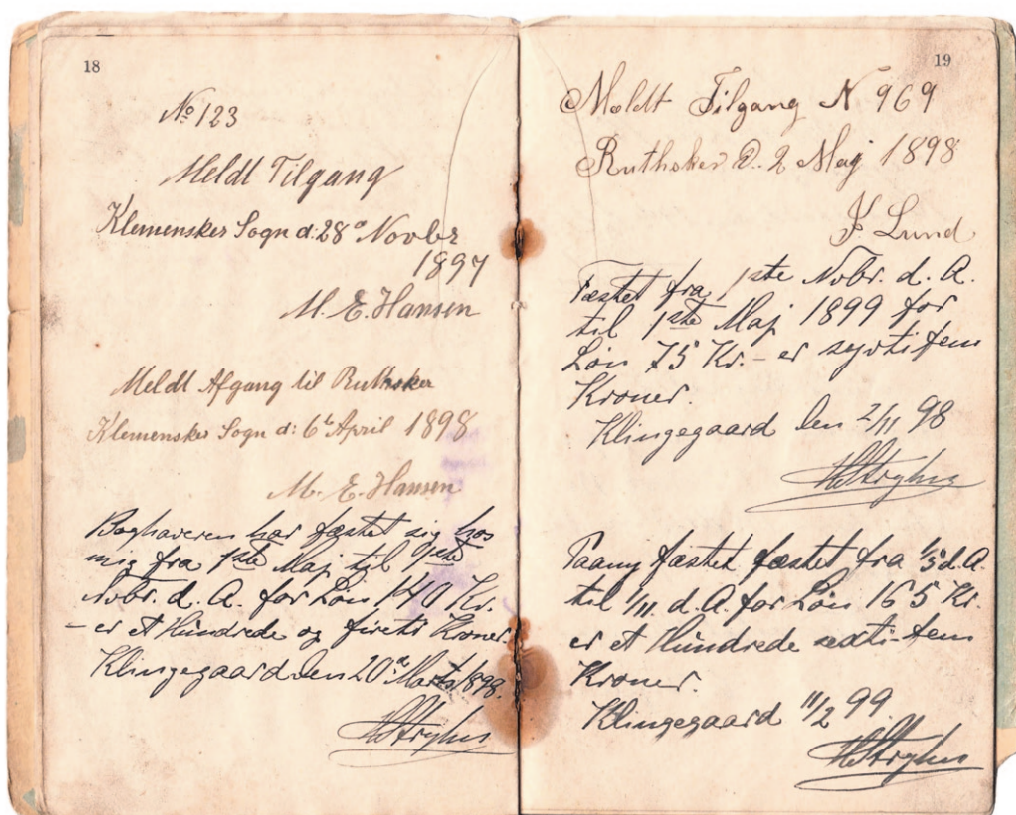
Indeholder som de danske kirkebøger et bestemt kirkesogns født, konfirmerede, viede og døde (begravede) og starter som i Danmark i slutningen af 1600-tallet, men adskiller sig væsentligt fra de danske ved tillige fra omkring år 1800 at indeholde »husforhørslægder« der vel nærmest kan sammenlignes med de danske folketællinger, men i modsætning til disse føres løbende. De omfatter alle mennesker i et kirkesogn uanset religion og oplyser om navn,

¹⁹ www.bsif.dk/download.asp - udarbejdet af Jørn Kjølner på grundlag af vielses og begravelsesoplysninger i de bornholmske kirkebøger. 1845-1960.

erhverv, bopæl, læsekyndighed, opførsel samt fødselsdato og evt. vielses- og dødsdato - samt datoer for til- og fraflytninger med angivelse af hvorfra og hvorhen (eksempelvis »Bornholm«). Endvidere findes disse til- og fraflytningslister i særlige protokoller, men med krydshenvisninger til »husforhørslægnderne«. Betingelsen er at man kender det svenske føde- eller afgangssogn, samt gerne tidspunkterne for livsbegivenheder, der dog oftest findes i det danske kirkebogsmateriale. De svenske kirkebøger er derfor et uomgængeligt materiale, hvis man vil finde noget om de svenske indvandreres baggrund, men desværre er der, modsat til hvad vi kender fra Danmark og Norge, kun adgang mod betaling. Det kan ske via www.arkivdigital.se/,

Nils August Lindgren var født i St. Olof i Skåne i 1876. Han tog til Bornholm i 1891 og fik arbejde som landarbejder på Vedbygård i Olsker. Var hjemme i St. Olof i julen, men tilbage i april 1892 som landarbejder på Vedbygård. Her var han til 1894 og var de kommende år på forskellige gårde i Rutsker og Klemensker, men fra august 1905 på Brændesgård i Ibsker hos Emil Peter Ipsen. Nils blev gift med Johanne Mathilde (f. Svendsen) i Ibs Kirke i 1908. Han arbejdede da stadig på Brændesgård, Johanne på Lappegård (Ågård). De bosatte sig i Østermarie, fra 1913 i »Ellesgaden«, Kirkebyvej 46. De sidste år arbejdede Nils på en af Randkløvegårdene i Østermarie, indtil han nåede pensionsalderen. I juli 1927 fik han dansk indfødsret. Nils August Lindgren døde i 1959, mens hustruen Johanne, der var født i Aarsdale 1884, døde 1977. Tilhører Trond Lindgren.

www.ancestry.se eller www.ancestry.com der er den dyreste, men til gengæld giver adgang til en meget lang række internationale betalingsdatabaser, ikke mindst fra USA.²⁰ De svenske kirkebøger er så lidt som de danske, digitalt søgbare, når undtages sognene i det nordøstlige og nordvestlige Skåne, det midterste Blekinge samt Malmø, Svedala og Karlskrona, der er gjort gratis søgbare på DDSS - Demografisk Databas Södra Sverige www.ddss.nu efter samme frivillighedsprincip som gælder de danske folketællinger. Desværre

²⁰ Et årsabonnement på hver af de tre adgangsveje koster mellem 1.000 og 1.500 kr. (2013), arkivdigital kan dog åbnes på ugebasis for omkring 60 kr.

omfatter projektet endnu ikke ret mange af de sogne i det sydøstlige Skåne og det vestlige Blekinge, der havde den kraftigste udvandring til Bornholm.

Danske statsborgerskaber 1776-1960

Søgedatabasen www.ddd.dda.dk/immibas/immibas2.asp omfatter de 50.317 udlændinge der i løbet af årene 1776-1960 fik dansk statsborgerskab (indfødsret) og oplyser om navn, bopæl, fødselsdato og sted, dato for bosættelse i Danmark samt dato for statsborgerskabet. For Bornholms vedkommende er der tale om 1.003 svenskfødte, der får dansk statsborgerskab i årene 1850-1930. Langt de fleste i de første årtier

HENNING BENDER

Telefonmontør Per Persson (1864-1938) fra Bollerup og hans kone Hanna Olsdotter (1861-1938) fra Spjutstorp, blev gift i Rønne Kirke 31. december 1886 og boede i Skarpegade 22 hvor sølvbryllupsbilledet er taget i 1911. Blandt øldrikkene hos fotograf Spelling er Per Persson og broderen Johan Persson, som i en årrække ejede hotel Nutiden i Krystalgade. Persson er blevet til Pedersen og billederne tilhører Gitte Pedersen.

af 1900-tallet og i øvrigt betydeligt færre end det antal svenskfødte der slog sig fast ned på øen. Ud over at søge statsborgerskab og det var der næsten kun mænd der gjorde, blev man automatisk dansk statsborger hvis man blev født i Danmark og hvis husstandsoverhovedet var eller blev dansk statsborger. Mange svenskfødte husstandsoverhoveder ventede ofte mange år før de søgte dansk statsborgerskab, vel oftest i forbindelse med erhvervelse af aldersunderstøttelse.

Politiets kopier af udstedte oversøiske billetter i Danmark 1868-1910

Politiets kopier af udstedte oversøiske billetter findes på nettet www.emiarch.dk og omfatter de 383.571 personer der 1868-1910 købte oversøisk billet i Danmark, både til den direkte tur fra København til New York og til den »indirekte« via Tyskland eller England. Af disse havde 81.992 deres sidste bopæl i Sverige og kan identificeres på alder, civilstand, afgangstidspunkt, bil-

Et lille husmandssted på nogle fattige, bornholmske udmarksjorder. Der ligger en stak træ foran værkstedsdøren og man kunne forestille sig, at husets ejer også var træskomager, for at skaffe sig og familien en nødvendig, supplerende indtægt. Det kunne sagtens være et hus af denne type, Anders Nielsen (1843-1932) slog sig ned på i 1876 ved Hullebækken lige øst for Raghammer på sit såkaldte »lyngpikkerlod«. Privateje.

letnummer, skib og bestemmelsessted. For rejsende med sidste bopæl i Danmark oplyses desuden by, sogn og amt. Først fra og med 1. januar 1900 angav man *både fødested og sidste opholdssted* og det betød, at der for årene 1900-1910 kan findes 120 personer, der var født i Sverige, men som havde sidste bopæl på en bornholmsk adresse da de købte oversøisk billet.

Anders Nilsson (1843-1932)

For nu at holde sammen på og skabe orden i de mange kilder der er nævnt oven for, kan det være nyttigt med et vilkårligt valgt, men konkret eksempel på hvordan man bruger disse oplysninger over for samtlige de svenskfødte der slog sig ned på Bornholm. Vælger man et tilfældigt, men meget almindeligt svensk navn som ANDERS

NILSSON, finder man allerede i søgedatabasen for *danske statsborgerskaber*²¹ for årene 1881-1931 hele 61 svenskfødte, der hed »Anders Nilsson«, boede fast i Danmark og som fik dansk statsborgerskab. 16, eller mere end en fjerdedel af alle disse »Anders Nilsson'er« havde fast bopæl på Bornholm og blandt disse en enkelt i Pedersker sogn på Sydbornholm. Han var fyldt 83 år før han ved lov af 31. marts 1926 fik sit danske statsborgerskabsbevis, der i øvrigt fortalte, at han var født i Store Herrestad, Kristianstads len, den 24. april 1843, men at han havde haft fast bopæl på Bornholm siden 1874, altså i 52 år! I *kirkebogsdata-basen*²² får man yderligere at vide,

²¹ www.ddd.dda.dk/immibas/immibas2.asp

²² www.bs1f.dk/download.asp

at hans forældre hed Nils Andersson Rytter og Hanna. At han selv blev gift den 29. december 1875 i Pedersker med den 17-årige bornholmer, Jensine Anine Jensen, født i Pedersker 26. oktober 1858 samt at han døde den 15. oktober 1932 og blev begravet på Pedersker Kirkegård. Anders Nielsen, som han nu hed, var ved sin død husmand på en lyngpikkerlod på sydkysten af Bornholm, lige øst for Raghhammer, i Hullebækhuset, som enken efter hans død fik lov til at bo i. Endelig fortæller *Folketællingsdatabasen*²³ for Pedersker om de steder i sognet familien havde boet, samt navne

En sådan søgning i kilder på tværs af landegrænserne vanskeliggøres måske lidt af at de svenske personnavne så hurtigt fordanskes. »Nilsson« bliver »Nielsen«; Jönsson/ Jensen; Carlsson/Karlsen; Månsson/Mogensen og Esbjörnsson/Espersen. Men grundoplysningerne er alligevel så eksakte og detaljerede og gentages i så mange forskellige kilder, at tilsvarende livshistorier om man vil og har lyst til at høre dem, kan fortælles om stort set alle andre af de tusinder af svenske indvandrere der fik fast bopæl på Bornholm i årene efter 1845.

Folketælling	1845	1850	1855	1860	1870	1880	1890	1901	1921
Bornholm i alt	26.546	27.212	28.949	29.304	31.894	35.364	38.761	40.889	44.426
Svenskfødte	50	188	319	360	826	2.016	2.916	2.594	1.661
Svenskfødte %	0,2 %	0,7 %	1,1 %	1,2 %	2,6 %	5,7 %	7,5 %	6,3 %	3,7 %

Tabel 2. 1845-1890 og 1921 fra www.ddd.dda.dk. 1901 fra den trykte folketælling (1904)

og fødselstidspunkterne på ægteparrets fire børn. Disse oplysninger er herefter tilstrækkelige til at man uden besvær kan fortsætte sin søgning i de *svenske kirkebøger*,²⁴ der meddeler at Anders Nilsson var »uægte«, men at Nils Andersson Rytter (født 1811) var udlagt barnefader. At hans mor, Hanna (født 1812), han selv og hans to brødre Ola og Jöns, måtte flytte på fattighuset, hvor moderen døde af vattersot i 1854. Anders Nilsson kom herefter ud at tjene, først i Hedeskoga, senere Stora Köpinge, men fik i 1866 udflytningsbevis til Tyskland. Herfra dukkede han så op på Bornholm i 1874 og blev gift i 1875.

Antallet af svenskfødte på Bornholm 1845-1921

Vil man vide hvor mange svenskfødte der boede på Bornholm er det lettest at lade PC'en tælle hvor mange *svenskfødte*, der optrådte i de søgbare folketællinger fra og med tællingen i 1845, der var den første der oplyste om hvor de optalte var født. For danskfødte både amt og sogn, for fremmedfødte i regelen kun fødeland. Tallene for 1901 er hentet fra den trykte folketælling, resten hentet maskinelt.²⁵

Det ses klart i tabel 2 oven for, at der er tale om en voldsom vækst fra næsten in-

23 www.sa.dk/content/dk/ao-forside og www.ddd.dda.dk/soeg_person.asp

24 <http://search.ancestry.se/search/db.aspx?dbid=2225>

25 folketællinger på www.ddd.dda.dk/soeg_person.asp ved at søge med »jokertegn« (= wildcards) for personnavn og »Sver+jokertegn« for fødested.

HENNING BENDER

Fem billeder fra gamle bornholmske fotoalbums taget af fotografer i Skåne og Blekinge. Bortset fra en, ved vi intet om personerne. Om de er indvandret til Bornholm eller det er billedhilsner fra familier hjemme i Sverige. Men ingen tvivl om, at de alle har haft familie på begge sider. »Anders Hansson« længst til venstre, det står skrevet på billedet, er fotograferet i 1872-1873 i Ystad af Emil Agerbundsén (dansk fotograf, indvandret til Ystad 1872). Anders Hansson blev født i Löderup 1845 ved Ystad og rejste til Rønne i 1873 hvor han giftede sig 1874 og døde 1924. Om de øvrige portrætter ved vi desværre ikke andet, end at de er fotograferet af henholdsvis »A. & H. Winqvist i Cimbrishamn«, hos fotograf »Karl Ohlsson, Simrishamn-Borrby«, samt i Blekinge hos »Axel Hjertrøm i Karlskrona og Ronneby« og »Nilson i Sølvesborg«. Vi har fået sat ansigter på den generation, der indvandrede og vi har »besøgt« nogle af de steder, hvorfra de allerfleste kom. Bornholms Ø-arkiv.

gending i 1845 frem til 1890 hvor antallet af fastboende svenskfødte på Bornholm kulminerede. Ikke alene i absolutte tal men også som procent af den samlede bornholmske befolkning. Herefter faldt både antal og procentdel langsomt og bevægelsen både op og ned svarer til de tal som Scharling og Sundbärg publicerede vedrørende den samlede svenske indvandring. Fra omkring 1890 blev tilflytningen af svenskfødte mindre end afgangene ved dødsfald og fraflytning hvortil kom, at de (mange) børn der fødtes på Bornholm af svenske eller svensk-danske forældre naturligvis ikke var svenskfødte.

De svenske indvandreres alder og køn

Det fortaltes tidligere i Mjällby sogn i Blekinge, at fiskerne fra Listerlandet ikke blot tog til Bornholm for at fiske laks, sild og torsk, men at de også »fiskede koner«.²⁶ De demografiske forhold på Bornholm talte i hvert fald for at historien kan have haft en reel baggrund, for ser man på alders- og kønssammensætningen, som den fremtrådte i folketællingerne 1860-1890, havde de svenskfødte indvandrere på Bornholm et meget betydeligt mandeoverskud, 60-65 % af de svenske indvandrere var mænd mod 35-40 % kvinder, hvortil kom at op imod 2/3 af de svenskfødte var i den arbejdsføre alder mellem 16-39 år. For den bornholmske befolkning som helhed var der i de selvsamme folketællinger tale om mandeunderskud, 45-48 % var mænd, 52-55 % kvinder og misforholdet var særligt udpræget i den giftefærdige alder 16-39 år, der i øvrigt, mænd og kvinder tilsammen, kun udgjorde lidt over 1/3 af folketallet.

²⁶ Fortalt af landsarkivar på Gotland, Jan Östergren, der er født og opvokset i Mjällby og i sin barndom har hørt historier om fiskeriet i »gamle dage« ved Bornholm.

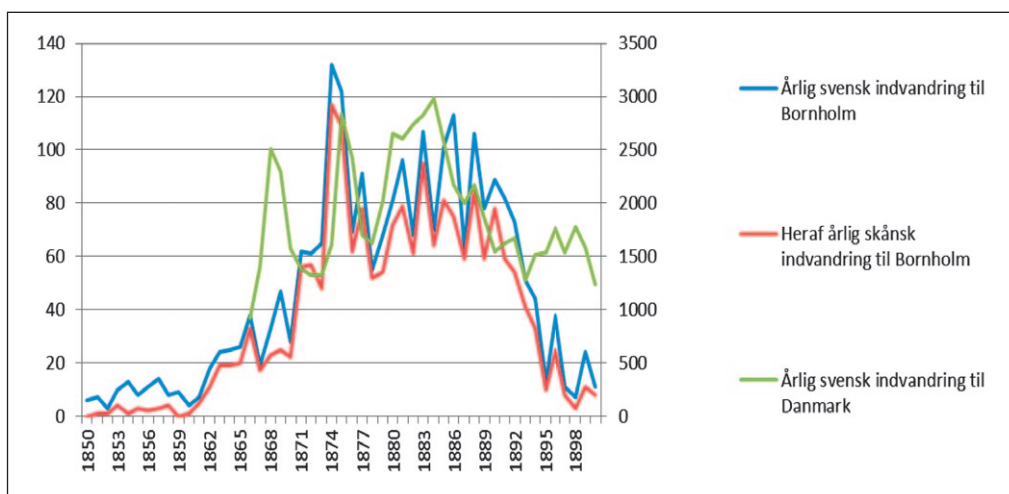
Man var efterhånden vant til en stadig, kraftig, indvandring af svenskere til Bornholm, men at der kom 112 med et enkelt skib var alligevel så mange, at det blev nævnt i avisen. Det forklares ved, at mange bliver afskedigede om efteråret og atter ansat om foråret som sæsonarbejdere. En stor del var »vogterbørn« - altså børn, der som Pelle Erobreren skulle vogte køer og får på markerne. Bornholms Avis 1. maj 1890.

Det skyldtes ikke mindst at blandt de tusinder af unge bornholmere der rejste til USA i 1870'erne og 1880'erne var 63 % unge mænd. Når Martin Andersen Nexø derfor kan fortælle, at der blandt de svenske indvandrere, der gik i land i Rønne, var »unge Mænd så ranke og velskabte som de ikke fostres på Øen her«,²⁷ var det vel ikke mærkeligt at de blev modtaget med mere end åbne arme af de efterladte unge bornholmske piger!

Svenske indvandreres ankomst år for år til Bornholm

Der findes ingen danske kilder der direkte, år for år, fortæller om hvor mange svenske indvandrere der kom til øen. Folketællin-

²⁷ Martin Andersen Nexø: Pelle Erobreren, p. 10 (1906).

gerne beskrev status pr. 1. februar hvert tiende år, mens opholdsprotokollerne særligt beskrev sæsonarbejdernes ankomst til Nexø-Svaneke området 1875-1917. De bornholmske kirkebøger har kun sporadiske ankomstlister og kun frem til omkring 1870. Man kunne naturligvis tilsvarende gennemgå de svenske udflytningslister i kirkebøgerne og herfra udskille dem der tog til Bornholm, men dels står der oftest kun »Danmark«, dels kan bestemmelseslandet blive et andet end oprindeligt planlagt. Det gælder eksempelvis Anders Nilsson i Hullebækhuset i Pedersker sogn på Bornholm, hvis livsbeskrivelse er fortalt oven for. Selvom hans udflytningsbevis fra Skåne var udstedt til Tyskland i 1866, dukkede han ikke desto mindre op på Bornholm i 1874. Det ved vi fra begravelsesoplysningerne i de bornholmske kirkebøger og det er derfor disse bøger der er brugt til at fastslå ankomsttidspunkterne for samtlige svenskfødte der siden døde og blev begravede på Bornholm frem til 1960.²⁸

1850-1859: et lavt indvandringsniveau med omkring 10 om året, og blandt de der kom, flest fra Blekinge og Øland.

1860-1869: En stigning til omkring 30 om året, sidst i perioden flest fra Skåne men dog stadig en del fra såvel Småland, Øland og Blekinge. En kulmination i 1870'erne

1870-1879: En yderligere stigning til omkring 90 om året, helt domineret af Skåne.

1880-1889: Kulmination med op til 120 om året, med Skåne som dominerende men suppleret med en betydelig indvandring af stenhuggere fra Blekinge.

1890-1899: Et kraftigt fald af indvandrere der slog sig varigt ned på Bornholm.

Alt i alt tal der passer godt med andre resultater, når man vel at mærke husker, at dette ikke er en oversigt over kortvarige gæstarbejderophold, men for Bornholms vedkommende, om svenskfødte der blev så fastboende på Bornholm, at de senere døde og blev begravede på øen. Den forklaring Gustav Sundbärg gav for såvel stigningen i udvandringen op til omkring 1890 og det efterfølgende fald er den store ulighed mellem løn- og arbejdsforhold der herskede

²⁸ Jørn Kjølner: www.bsif.dk/download.asp for den svenske/skånske indvandring (tallene i venstre spalte), samt Sundbärg, Emigrationsutredningen, Bilag XX, side 73 for den årlige svenske udvandring til Danmark (højre spalte).

De fleste svenske indvandrere kom sejlene med dampskib til Rønne. Det bornholmske Dampskibsselskab havde haft fast rute fart mellem København, Ystad og Rønne siden 1866. Dette er selskabets S/S Skandia (det andet skib af dette navn). Det ligger ved den gamle dampskibsekspektion i Rønne Havn i 1905, netop leveret af skibsværftet Burmeister & Wain. Bornholms Museum.

mellem Sverige og Danmark op til omkring 1890 og den efterfølgende udjævning, der for Skånes vedkommende ikke mindst skyldtes industrialiseringen, særlig ekspansionen i sukkerindustrien efter 1890. Lønningerne steg nu så kraftigt i Skåne at det ikke længere var attraktivt at rejse til Danmark, der på sin side i stedet, ligesom Skåne, begyndte at importere billig arbejdskraft fra de tyske og russiske dele af Polen. Disse bevægelser omkring Østersøen kunne naturligvis kun lade sig gøre på grund af forbedrede transportmidler.

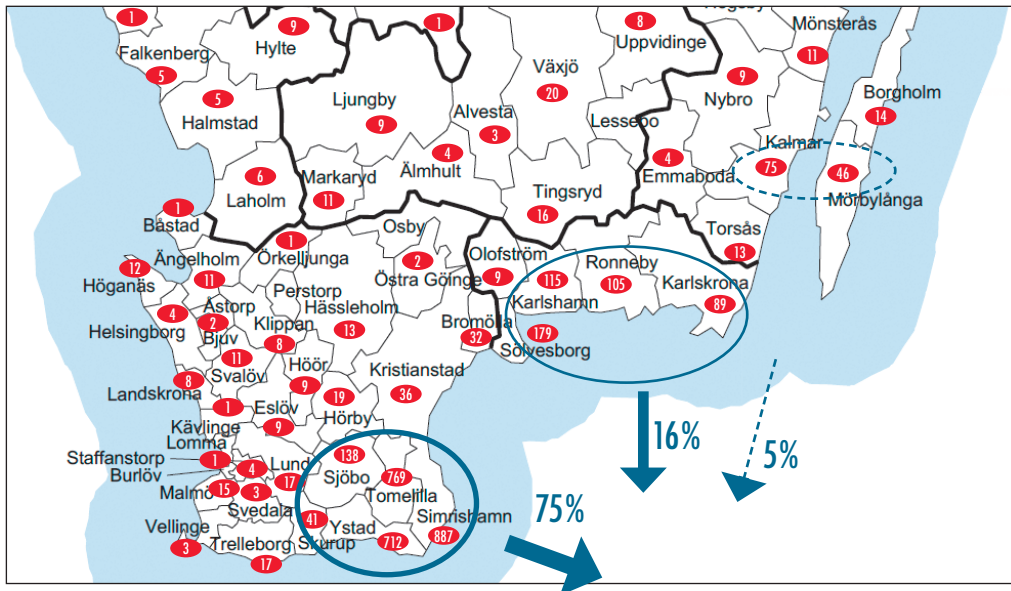
Rejsen til Bornholm

Indtil mere regelmæssig dampskibsfart blev etableret fra november 1866 mellem

København og Rønne, fra 1870 kombineret med en ugentlig afgang fra Ystad, drejede det sig ofte om at købe sig til en mere eller mindre tilfældig transport med fragtskibe, »postpaketten« fra København (ofte via Ystad), eller med fiskerbåde, der skulle i samme retning som en selv: »*Och Bornholm var så nära, att man kunda leja en fiskare till at ro över*«. ²⁹

Størsteparten af de svenske indvandrere til Bornholm kom således i de første årtier

²⁹ Anne Dyhr: De svenske stenhuggere, s.15 (2010), hertil kom at Bornholm uden konkurrence var det mest »maritime« amt i Danmark. I 1870 var 10,2 % af alle erhvervsaktive knyttet til havet som sømænd eller fiskere, mod 2,6 % for Danmark som helhed, Trap, 2. udgave, 3 bind side 585-586 (1872).

Hjemkommuner for svenske indvandrere, der slog sig permanent ned på Bornholm 1850-1910.

raskende mange fiskere fra Blekinge, der blev fundet døde af kulde under Bornholm i deres karakteristiske åbne både. Men når disse ufrivillige svenske indvandrere er nævnt, repræsenterede de øvrige samtlige svenske len. Færrest fra Norrbotten (3), flest fra de allernærmeste len: Kristianstads len 1.760 (48 %); Malmøhus len 933 (27 %); Blekinge len 497 (14 %); Kalmar len 175 (5 %); Kronobergs len 71 (2 %); Hallands len 26 (0 %); mens 99 kom fra resten af Sverige og 81 ankom som »strandvaske-re«. 9 ud af 10 af de svenskfødte der således slog sig varigt ned på Bornholm var således født i de skånske landsdele og ville, om de var kommet et par århundreder tidligere, have været danskfødte. I så tilfælde havde der udelukkende været tale om interne vandringer inden for samme landsdel. Men efter at administrationen af Øst-Danmark, bortset fra Bornholm, blev flyttet til Stockholm, drejede det sig jo om eksterne vandringer mellem Sverige og Danmark.

Fordeles fødestederne for svenske indvandrere på Bornholm herefter på de nuvæ-

rende kommuner i Sydsverige og nøjes man med at nævne de kommuner og sogne der repræsenterede mindst 1 % (mindst 36) af det samlede antal fast bosiddende svenskfødte på Bornholm bliver resultatet:

887 fra *Simrishamn kommune (Skåne)* Heraf: Borrby 209; Östra Hoby 131; S:t Olof 74; Vallby 68; Stiby 58; Hammenhög 54; Bolshög 47; S. Melby 38.

769 fra *Tomelilla kommune (Skåne)* Heraf: Tryde 131; Onslunda 97; Kverrestad 94; Östra Ingelstad 77; Benestad 50; Tranås 46; Smedstorp 43; Ullstorp 37; Spjutstorp 37.

712 fra *Ystad kommune (Skåne)* Heraf: Löderup 159; Glemminge 103; Valleberga 97; Köpinge 60; Ingelstorp 53; Stora Herrestad 43.

179 *Sölvesborg kommune (Blekinge)* Heraf: Mjällby 153.

138 fra *Sjöbo kommune (Skåne)* Heraf: Vanstad 38.

115 fra *Karlshamn kommune (Blekinge)*
105 fra *Ronneby kommune (Blekinge)*
Heraf: Ronneby 42; Bräkne Hoby 41.

89 fra Karlskrona kommune (Blekinge)
 75 fra Kalmar kommune (Småland)
 46 fra Mörbylånga kommune (Øland)
 41 fra Skurups kommune (Skåne)
 36 fra Kristianstads kommune (Skåne)

De svenske udvandrere til Bornholm kom således fra et sammenhængende område langs kysten mellem Ystad i syd og Kalmarsund i nord, med undtagelse af Åhus-kysten i Kristianstads kommune, der knyttede sig trafikmæssigt set mod vest. De stærkeste udvandringsområder var Østerlen i Skåne fulgt af Listerlandet (Sølvesborg) i Blekinge. Fra først af fulgte de svenske indvandrere med fiskerbådene fra Øland, Kalmar og Blekinge, senere kom de først og fremmest med tog og dampskib via Ystad fra de kommuner på Østerlen i Skåne der ligger nærmest Bornholm: - Simrishamn, Tomelilla, Ystad og Sjöbo. Fra omkring 1890 suppleret med stenhuggere fra Blekinge. De vestlige og nordlige dele af Skåne derimod, blev også i udvandringsmæssig henseende knyttet med jernbane og båd til København og Nordsjælland via Malmø og Helsingborg.

Lokaliseringen af svenskfødte på Bornholm 1845-1921

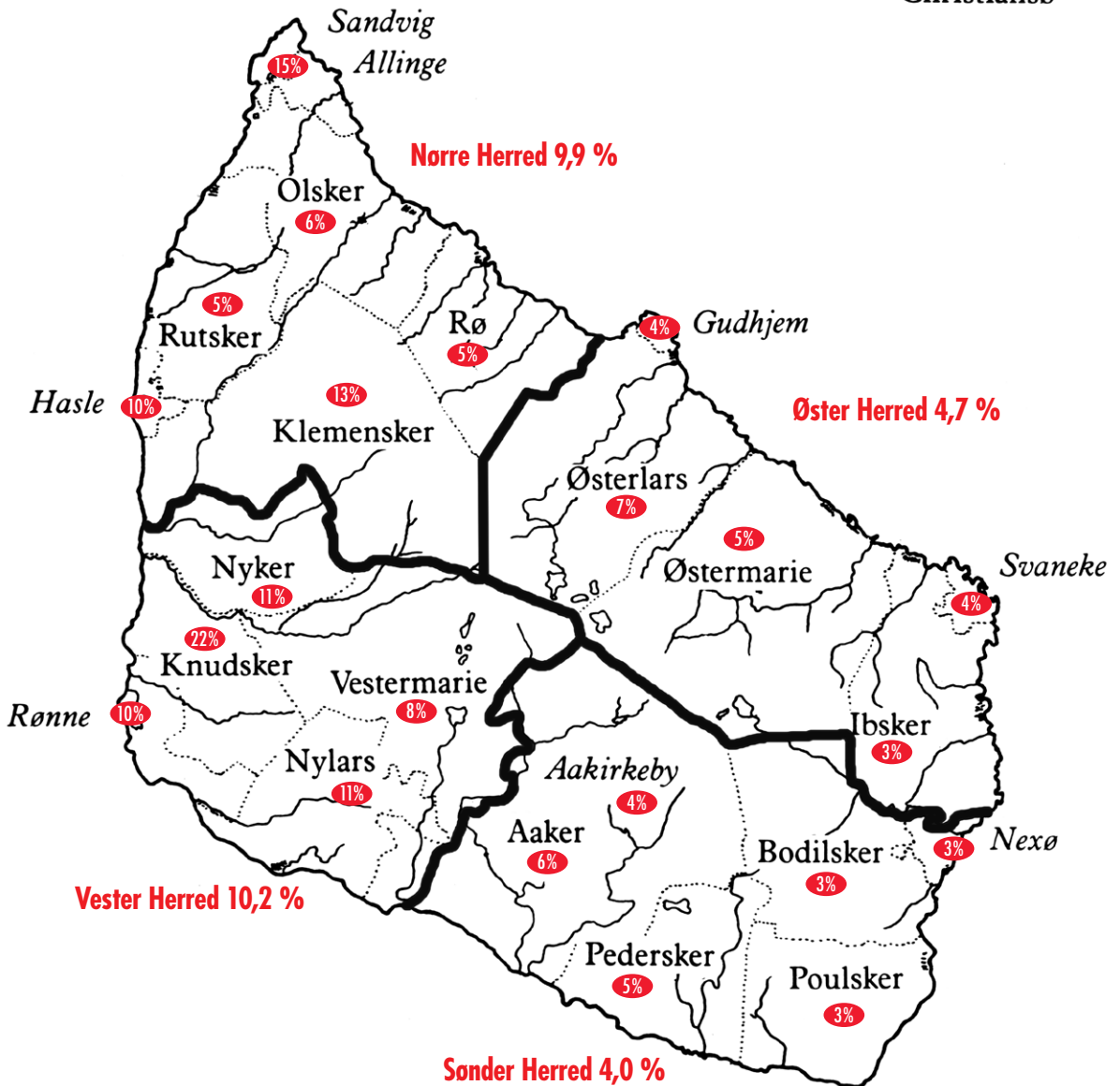
De svenskfødte indvandrere slog sig først og fremmest ned mellem Rønne og Hammeren, næppe fordi man herfra kunne se »hjem« til Skåne, men fordi det var her man fik de bedste jobs. Mens den samlede befolkning på Bornholm indtil første halvdel af 1800-tallet fordelte sig næsten nøjagtigt med en fjerdedel i hvert af de 4 stort set lige store herreder (6-7000 indbyggere), Vester, Nørre, Øster og Sønder herreder, voksede Vester herred med Rønne stærkt fra anden halvdel af 1800-tallet (se den samlede oversigt over antallet af svenskfødte på Bornholm og deres andel af den bornholmske befolkning i herreder og i sogne 1850-1921, i Tabel 5, der findes bagerst efter denne artikel på side 55).

I den mere oversigtsmæssige tabel 3 neden for, der bygger på folketællingerne 1845-1921 har jeg ud over at sammenfatte den procentuelle fordeling af svenskfødte på de fire herreder, valgt at vise procenterne af svenskfødte for de købstæder eller landsogne der i periodens løb nåede eller

DEN SVENSKFØDTE BEFOLKNINGSFORDELING PÅ BORNHOLM 1845-1921									Statsborgerskab
Folketælling	1845	1850	1860	1870	1880	1890	1901	1921	Ca. 1885 -1930
Svenskfødte i alt	50	198	360	826	2.016	2.916	2.594	1.661	1.003
Vester herred	52 %	56 %	54 %	41 %	41 %	47 %	47 %	50 %	52 %
Nørre herred	18 %	32 %	25 %	28 %	29 %	29 %	31 %	28 %	27 %
Øster herred	10 %	5 %	8 %	10 %	14 %	11 %	9 %	10 %	11 %
Sønder herred	20 %	7 %	13 %	20 %	16 %	13 %	12 %	12 %	10 %
Heraf:									
Rønne, Vester h.	36 %	21 %	31 %	17 %	20 %	27 %	33 %	37 %	38 %
Hasle, Nørre h	10 %	15 %	6 %	10 %	5 %	4 %	4 %	4 %	4 %
Allinge-Sandvig, N. h.	4 %	1 %	5 %	4 %	10 %	10 %	16 %	8 %	12 %
Klemensker, Nørre h	2 %	11 %	6 %	7 %	9 %	10 %	6 %	8 %	5 %
Aaker, Sønder h	16 %	4 %	5 %	7 %	6 %	5 %	4 %	4 %	3 %

Tabel 3.

Christiansø

2.916 svenskfødte på Bornholm i 1890, eller 7,5% af en samlet befolkning på 38.761. Her er de svenskfødte fordelt på herreder og sogne i procent af den samlede befolkning i de samme sogne og herreder.

oversteg 10 % af den samlede svenskfødte befolkning på Bornholm i årene 1845-1921. Herefter sammenholdes procenterne med fordelingen af svenske bornholmere, der blev danske statsborgere i årene 1885-1930.

Det ses klart af tabel 3, at langt de fleste svenskfødte slog sig ned på den vestlige del af Bornholm. Omkring halvdelen af alle svenskfødte boede i Vester herred og næsten en tredjedel af alle i herredets og øens hovedby, Rønne. Herefter fulgte Nørre herred med knapt en tredjedel af alle svenskfødte. Tidligst i Hasle 1845-1870 (kulminerne), herefter Allinge-Sandvig der alene overstiger en tiendedel af alle svenskfødte 1880-1901 (stenhuggerne). De to herreder på den østlige del af Bornholm, Øster og Sønder herreder havde til gengæld hver kun omkring en tiendedel af den samlede svenske befolkning. Selve lokaliseringfordelingen af svenskfødte på Bornholm bekræftes i øvrigt af en meget betydelig overensstemmelse mellem folketællingernes og statsborgerskabernes bopælsoplysninger.

Når den svenske bosættelse så klart orienterede sig mod den vestlige del af øen, skyldtes det at flertallet af de svenske indvandrere blev engagerede i industri, minedrift og landbrug, mens der stort set kun var arbejde at få i landbruget på den østlige del. Det meget omfattende fiskeri- og søfartserhverv på Bornholm beskæftigede kun de svenskfødte i et overraskende beskedent omfang. Lønnen og beskæftigelsesmuligheder var bedre i industri, minedrift og håndværk end som landarbejder, selvom det højere lønniveau også efterhånden smittede af i landbruget. Både Gustav Sundbärg og i øvrigt også Martin Andersen Nexø gav en række konkrete eksempler på hvordan både realløn, bolig- og arbejdsforhold, i hvert fald før 1890'erne, var betydeligt bedre på Bornholm end i Skåne.

Svenskernes arbejdsforhold på Bornholm

Både tilstrømningen af svenskfødte til Bornholm i anden halvdel af 1800-tallet og den efterfølgende stagnation var naturligvis bestemt af, hvor attraktivt det var at søge arbejde på Bornholm frem for det man kunne få derhjemme i mere vante omgivelser. Det er derfor værdt at se på, hvilke arbejdsopgaver de svenske indvandrere blev tilbudt og påtog sig på Bornholm.

At de svenske indvandrere i vore dage stort set enten huskes som stenhuggere fra Blekinge i Sandvig-Allinge eller landarbejdere fra Skåne, der boede ved Nexø, bekræftes ikke. Erindringsforskydningen skyldes formentlig, at stenhuggerne på Nordbornholm dannede bagtroppen i den store svenske udvandringsbølge til øen og i hvert fald efterlod sig de største huller i landskabet, mens landarbejderne på Østbornholm, hvor relativt få de end var, senere blev ikon for fattige svenske indvandrere til Danmark i 1800-tallet. Det blev de i kraft af Martin Andersen Nexø »Pelle Erobreren«, der bl.a. bygger på at forfatteren selv som 8-årig kom med samme skib til Rønne i maj 1877 som sin romanfigur Pelle, der også var 8 år. Forfatteren kan derfor levende og med Pelles øjne fortælle om skibet og om dets 250 passagerer der ikke ved *»hvor de skal gøre af sig selv og står i Vejen overalt, mens matroserne jager dem bandende fra Side til Side i Skibet, eller slænger uden Varsko Luger og Stykgods over Benene på dem, »Varsko din svenske Jævel« råber en Matros der skal slå Jærnportene op«*. Men efter at landgangen er lagt og alle strømmer fra borde: *»Stenhuggere, Havnearbejdere, Tjenestepiger, mandlige og kvindelige Daglejere, Karle, Røgttere, en og anden ensom lille Vogterdreng og elegante Skræddere der holder sig langt fra de øv-*

rige«. ³¹ Martin Andersen startede selv, ligesom Pelle, som vogterdreng, begge kom de i skomagerlære i Rønne og begge fik de deres store gennembrud på Sjælland! Så det er ikke dem det handler om her, men om de der blev på øen.

Det var der i hvert fald mindst 3.561 svenskfødte der gjorde og det i den grad at de døde og blev begravede på Bornholm. Fraregnes de 81 der druknede, var der 1.343 »familiemedlemmer« uden stillingsbetegnelse: 1.065 hustruer, enker og enkemænd, 226 sønner og døtre, samt 52 fattiglemmer. De resterende 2.218 svenskfødte havde nogenlunde entydige erhvervsrubriceringer, selvom der kan være betydelig usikkerhed om hvorvidt en daglejer eller arbejdsmand arbejdede i by eller på land, eller måske endda både og. I tvivlstilfælde er dødsstedet det afgørende for om den pågældende regnes som by- eller landarbejder. 654 personers er omtalt som »forhenværende« med efterhængt stillingsbetegnelse. De medregnes under den pågældende stilling. Disse 2.218, aktive såvel som forhenværende, fordeler sig ved brug af Jørn Kjöllers database over svenskfødte på Bornholm, ³² med 40 % i landbruget, 2 % i fiskeriet og 58 % ansat i byerhverv. Byerhvervene kan atter opdeles på 27 % arbejdsmænd; 14 % håndværkere; 15 % stenhuggere samt 2 % diverse. Da det jo drejer sig om de stillinger folk havde da de døde, må der formentlig regnes med en forskydning af arbejdskraft fra land mod by fordelt på tid. En del er formentlig startet som landarbejdere men døde som mere vellønnede byarbejdere.

Landmænd

Selvom de bornholmske landdistrikter var det eneste landområde i hele Danmark der

havde befolkningstilbagegang fra 1890 til 1901, ³³ var der ikke desto mindre 917 svenskfødte, der ved deres død arbejdede på landet. Mere end halvdelen af disse var tyende, altså egentlige landarbejdere. I alt 308 tjenestepiger og 260 tjenestekarle. Blandt disse landarbejdere var der også en virkeligt eksisterende Lasse Karlsson (1847-1913) fra Tomelilla, der ligesom den Lassefar Martin Andersen Nexø skrev om og Max von Sydow fremstillede på film, kom med skib fra Ystad i maj 1877. I modsætning til Pelle Erobrerens far, blev han dog få måneder efter ankomsten gift med en gårdmandsdatter fra Stenbaldregård i Pedersker, den svenskfødte (Skånes-Tranås) Anna Christina Lundgren. Lasse og Anna fik et husmandssted i Vestermarie og syv børn i hastig rækkefølge, men fra 1895 gik det helt galt. Anna blev skilt fra Lasse Karlsson, der i 1901 kunne findes i arresten i Rønne og i maj 1913 blev fundet død på en mark uden for Nylars »*Fundet død, kvalt i egen Opkastning? Yderst drikfældig!*«, som præsten noterede det, i dødsbogen. ³⁴ Her hørte drukkenskab som dødsårsag ikke til sjældenhederne, netop en af de ting Gustav Sundbärg bebrejdede Danmark, hvis alt for billige snaps førte tilrejsende svenskere i fordærv!

Lasse Karlssons eks-svigerfar, Per Nils-son Lundgren (1830-1904) fra Hammenhög på Østerlen illustrerer i øvrigt landbefolkningens arbejdsvandring i såvel Skåne som herefter på Bornholm. Han og hans kone Signe Svendsdotter fra Tosterup, flyttede efter mange skiftende adresser i det østlige Skåne, i maj 1872 til Bornholm med deres ni børn og købte få år efter selvejergården Stenbaldregård i Pedersker sogn på Sydbornholm. Men noget gik galt, for i 1890-folketællingen var de flyttet til

³¹ Martin Andersen Nexø: *Pelle Erobreren*, s. 10 (1906).

³² <http://www.bsif.dk/download.asp>

³³ Folketællingen i Kongeriget Danmark, Den 1. februar 1901, Første del, side 20*; tabel VIII (1903).

³⁴ Nylarsker Kirkebog 1905-1918, opslag 184.

Hvis man leder i arkivalierne efter »P. Jacobsen Arnager« - som der står skrevet bag på dette billede - bliver resultatet en svensk indvandrer: I 1907 døde Per Jakobsson i Arnager; han var født 1841 i Hammenhög mellem Ystad og Simrishamn. Eneste arving var »Ugift Mätte Andersdotter«, født i 1845 i Store Köpinge ved Ystad. De to er det ældre par vi ser på billedet og formentlig har de besøgt et af deres syv børn, med børn og ægtefælle. De blev aldrig gift, men fik en masse »uægte« børn. Han var fisker og slog sig ned på Bornholm i 1883, men havde været der før, for allerede i 1879 fik han sin ældste søn sammen med Mätte Andersdotter der boede i Arnager. Her døde hun som »husejerske« i 1913. Privateje.

et lille husmandssted på Nordbornholm i Klemensker, boede herefter nogle år hos datteren Anna i Vestermarie, men var fra 1895 at finde i Storegade 18 i Rønne, hvor Lundgren drev en vognmandsforretning, der siden blev videreført af sønnen Svend Alfred Lundgren, der var født i Tomelilla (1864-1945).

Per Nilsson og Lasse Karlsson var i øvrigt langt fra de eneste der klarede sig på linje med de indfødte, og det ville sige både godt og skidt, men muligvis bedre end de ville have gjort hjemme i Skåne eller Småland i 1800-tallet. 188 svenske indvandrere der var startet som landarbejdere på Bornholm, kunne ved deres død

kalde sig husmænd og yderligere 142 det lidt mere ubestemte: avlsbrugere. Begge dele betød at man levede af at dyrke egen jord, men hertil kom 12 svenske mandlige indvandrere der skød papegøjen og simpelthen giftede sig en gårdejertitel til. Det gjaldt eksempelvis Nils Jonas Andersson (1848-1907) fra Sövestad, der kom til Aaker 1872, giftede sig med datteren til Store Hallegård og overtog Engegård i Vestermarie. Samt Henrik Jönsson (1862-1921) fra Stiby, hvis forældre i 1872 blev daglejere på Lensbjerggård i Østerlars, den gård Henrik selv blev gårdejer af i 1888 da han giftede sig med datteren på gården.

Båden til venstre er en »vrage« fra Blekinge, dvs. en åben båd med stort råsejl (firkantet sejl) benyttet af sildefiskere. Vrage betyder drive, her at fange sild med drivgarn. Båden hed »Gedna« og var fra Hällevik i Sölvesborg tolldistrikt. (Hällevik er stadig den største fiskerihavn på Listerhalvøen - i Mjälby sogn). Foto G. Stöckel 1870erne. Bornholms Museum. De redaktionelle bemærkninger om »Ulovligt Fiskeri...« var ikke usædvanlige i datidens aviser. Bornholms Avis 5.11.1891.

Fiskere

Med en beliggenhed midt i Østersøen var fiskeriet et dominerende erhverv, der i følge folketællingerne 1845-1921 i hele perioden løbende beskæftigede mellem 6-700 bornholmere, men sjældent mere end 10-15 svenskfødte og det endda først fra og med 1880'erne. Som fiskere var svenskerne upopulære, de havde nemlig fra gammel tid, fuld ret til at fiske ved Bornholms kyster i sildesæsonen fra maj til september. Der fortælles om over 6.000 anløb af svenske fiskerbåde årligt (i 1891) og selvom der var sild nok til alle, det var der ingen der anfægtede, så vakte det ondt blod, at svenskerne, påstod deres bornholmske kollegaer i hvert fald, solgte fangsterne til underpris på Bornholm.³⁵ Men

* * *

Ulovligt Fiskeri paa dansk Territoryum. En større svensk Fiskerkutter har i en 8 Dages Tid ligget i Stamperebugten og fisset Torst. I Gaar Formiddag gif 2 Fiskerbaade fra søndre Baadehavn med 4 a 6 Mand i hver Baad ud for at paatale det ulovlige Fiskeri, men Kutteren var da afsejlet og saa langt tilføes, at de ikke kunde indhente den, hvorfor Fiskerne kom tilbage med usforrettet Sag. Man anta ger at Kutteren gif til København med Fangsten.

* * *

³⁵ Allan Hjorth Rasmussen: Bornholms Fiskeri, s. 27ff (1993). Se i også øvrigt den malende beskrivelse af de svenske fiskeres ankomst til Allinge som forårsbebudere - og som dem der tager den hårdeste tårn i sildefiskeriet - hos Fridtjof Bon: Hjemstavns-Billeder fra Bornholm, s. 65 ff (1892).

hvad enten man var svensk eller bornholmsk fisker var det et hårdt erhverv, og af de i alt 53 svenskfødte fiskere der boede og senere døde på øen, skyldtes de 12 dødsfald drukning. Mere end halvdelen af svenskfødte fiskere, der slog sig ned på Bornholm kom fra Mjällby og Matvik (Madvig) i Blekinge, samt Brantevik, Skillinge, Löderup og Ystad i Skåne.

Byarbejdere

Mens landbrugere og fiskere i sagens natur spredte sig ud over hele Bornholm, boede langt de fleste af 566 svenskfødte arbejdsmænd i øens »hovedstad« Rønne samt i nabosognene Knudsker, Nyker og Hasle hvor der var granit, kaolin, kul og ildfaster. Beskæftigelsen af de svenskfødte arbejdere var allerede fra midt i 1800-tallet i meget høj grad baseret på tre store åbne granitbrud og kaolinslemmerierne i Rønne og Knudsker, hvis virksomhed ekspanderede kraftigt fra og med 1870'erne, da kaolinen blev efterspurgt i den voksende papir- og porcelænsindustri. Samtidigt blev Rønnegrانيتten markedsførende gadebelægning, ikke alene i København og andre større danske byer, men også i de store tyske byer, ikke mindst Berlin. På sin højde i 1890'erne var omkring hver tredje arbejder i Rønne svenskfødt og der opstod i disse år svenske gader og kvarterer i den østlige del af Rønne, nærmest ved granit- og kaolinbruddene, hvor stort set alle var svenskfødte. Det er i virkeligheden vanskeligt at se hvordan granitindustrien skulle have vokset så stærkt uden import af udenlandsk arbejdskraft. Herudover var der tillige svenskfødte arbejdere i byens metal- og maskinfabrikker, men med omkring 20, var det relativt få. Man tog næppe til Bornholm hvis man havde en metal-faglig uddannelse. Derimod var der mange svenskfødte håndværkere der tog til Bornholm, ikke mindst i de første årtier af den

Byejendommen ligger i Landemærket i Rønne. Det er nr. 13, og her boede de svenske indvandrere, Ingrid og Per Håkansson. I et nabohus boede broderen Nils og hans kone Elna. De svenske familier i Rønne fandt sammen. Foto H.P. Jacobsen o.1910.

På billedet ses de to svenske brødre og deres familier. Henholdsvis til venstre, smed Nils Håkansson f. 1860 og til højre stenhugger Per Håkansson, f. 1876, begge fra Löderup sogn i den sydøstlige del af Skåne. Indvandret i 1880'erne til Rønne. Nils var gift (i Sverige 1881), med Elna Andersson, f. 1860 i Sandby sogn, som ligger nordøst for Lund. Per blev i 1899 gift i Rønne med Ingrid Larsdotter, f. 1874 i Vanstad sogn mellem Sjöbo og Tomelilla. De to kvinder sidder foran mellem børnene, Nils holder hånden på sin kone. To af Nils og Elnas drenge udvandrede til Amerika, Charles som stenhugger i 1909 til New York og Johannes som slagter i 1911 til Chicago. Ukendt fotograf, o. 1908. Bornholms Museum.

periode vi her beskæftiger os med og i modsætning til arbejderne, spredte de sig mere ud over øen.

Håndværkere

De 331 svenskfødte håndværkere fordelte sig på 103 smede, 61 skræddere, 44 bødkere, 37 snedkere, 33 murere, 22 skomagere og 11 urmagere. Mange af disse havde slægtsnavne ud over blot at hedde »-son«, og genfindes derfor lettere på gravstene på øens kirkegårde end svenskere, hvis navne

blev til »-sen« navne. Sammenhængen mellem konjunkturer, indvandringstidspunkt og videre skæbne for de svenskfødte indvandrere på Bornholm, eksemplificeres således af smedemester August Grønvall (1865-1939). Navnene på ham og hans anden hustru, de blev gift i 1907, Anna Grønvall født Pedersen (1873-1949), finder man på en flot gravsten i rødt poleret granit der står uden for kirkegårds-muren, vest for Olsker kirke. Navnene er nu danske, selvom de egentlig var blevet døbt henholdsvis August Jonasson Grønvall og Anna Pehrs-

Bødkersvend Ejner Lindstrøm ved sit værksted i Rønne 1923. Hans far, bødtermester Ola Olsson Lindström ejede fra 1887 Smedegade 14, matr. 639f (i dag under Smedegade 16), og den aflange grund gik helt hen til længen i Rolighedsgade. Ola var født 21. juli 1859 i Løderup uden for Ystad og kom til Rønne 1884, hvor han døde 1930. Hans søn Ejnar Gotfred Hillebert Lindstrøm blev som vi ser også bødtermester og overtog farens forretning. Bornholms Museum.

dotter hjemme i Löderup i Skåne. August Grønvall, der var kommet med sin første kone Kerstin Åkesdotter (1865-1905) i 1888, havde efter et kortere ophold som landarbejder i Klemensker fået nok at bestille som smed i Sandvig-Allinge fra 1890. Det var bysamfund der i årene omkring 1890 oplevede en fordobling af befolkningen på grund af den voldsomme vækst i den tyske jøde stenindustri på Hammeren og da denne vækst ophørte og fra omkring 1910 afløstes af et kraftigt fald, rejste så mange fra byerne at Allinge-Sandvigs befolkning faldt fra 3.000 til 2.000. Der blev således mindre at gøre og August og hans familie, der var blevet danske statsborgere i 1908, fandt derfor i stedet arbejde som landsbysmed og avlsbruger i Olsker. Familien Grønvall fra Löderup er siden blevet meget udbredt på Bornholm selvom en del nu er udvandret til resten af Danmark. Nøjes man blot med at følge en af sønnerne, Albert Grønvall (1890-1968) stenhugger i Sandvig og senere landbruger i Ny-Sverige og hans søn, Hans Grønvall (1920-1994) bager i Pedersker, når vi frem til bagerens barnebarn, Dorte Grønvall Bender og hendes tre børn: Olivia, Alberte og Alma. Mine børnebørn og smedemester August og Kerstins tiptipoldebørn.³⁶

Men ikke alene fik disse svenske håndværkere mange efterkommere, i de fleste håndværksfag var de svenske indvandrere fra begyndelsen overrepræsenterede i forhold til den andel de svenske indvandrere udgjorde af befolkningen.³⁷ Mens de svenskfødte i 1890 udgjorde 7,5 % af øens befolkning udgjorde de svenske smede samme år 15 % af alle smede på øen, skrædderne 18 %, murerne 14 %, urmagerne 16 %, mens svenskfødte snedkere og

skomagere til gengæld var underrepræsenterede. Den allermest dominerende rolle indtog dog de svenskfødte bødkere med 44 % af de i alt 100 bødkere på øen. Mange var allerede kommet blandt de allerførste svenske indvandrere til Bornholm, særligt fra byer i Blekinge med god tilgang til løvtræ.

En af disse var Erik Leonard Sjøgren, født i Karlshamn 1822 og død i Hasle 1878. Han giftede sig i Hasle i 1848 med Maren Pihl og når han netop slog sig ned i Hasle skyldtes det, at byen var blevet Danmarks eneste kulmineby og hertil krævedes tønner til de 80.000 tønner kul der produceredes og eksporteredes årligt i 1850'erne. Men der krævedes naturligvis ikke blot tønner, men nok så meget kulminearbejdere og dem var der ikke mange af i Danmark!

Kulminearbejderne

De tre bornholmske kulminer lå på Bornholms vestkyst mellem Hasle og Rønne og var tidligt blevet benyttet af bornholmerne selv, der fiskede de kul op, der blev skyllet fri af havet. Men rigtig kraft blev der først lagt på en underjordisk kulminebrydning fra midt i 1840'erne og frem til først i 1870'erne. Brydningen blev ganske vist genoptaget under både Første og Anden Verdenskrig, men det var af ren nød, for de bornholmske stenkul var ikke særligt gode. De sodede og havde kun en brændværdi på 60 % af engelske stenkul. Men dels kunne kullene bruges til at brænde det ildfaste ler der også fandtes på stedet, det blev senere basis for øens største virksomhed, »Hasle klinker«, dels var disse stenkul de eneste man havde i Danmark.³⁸ Da der i

36 Se www.ourtree.dk - August Grønvall, her suppleret med kirkebøger, folketællinger og egen viden.

37 Folketællingerne 1845-1921, erhvervsfordeling for henholdsvis indfødte og svenskfødte på Bornholm.

38 Niels-Holger Larsen: Råstofudnyttelse på Bornholm gennem tiderne i »Under Overfladen« (2007).

Kulgravning ved Onsbæk 1915-1916, under Første Verdenskrig. Blandt folkene ses Nils Peter Andersson f. i Sverige o. 1894. Han står i øverste række nr. to fra højre. Bornholms Museum.

Hasle er tale om de samme geologiske lag fra juratiden som ved Höganäs i Skåne, hvor der allerede blev brudt kul, var det naturligt at det var herfra man i 1840'erne skaffede sig de første erfarne kulgravere til Bornholm og hermed de første svenske arbejdere på øen. Eksempelvis Jan Bogreen (1817-1871) fra Höganäs, der giftede sig i Hasle 1847 og blev i byen til sin død. Fler-tallet af de skånske kulminearbejdere blev dog aldrig andet end flygtige sæsonarbejdere, der noteredes i kirkebøgernes til- og afgangslister, men ikke ellers med mindre de døde. Men det var der til gengæld uforholdsmæssigt set mange der gjorde. Af i

alt 28 svenske kulminearbejdere der blev på øen blev mere end halvdelen dræbt ved dramatiske arbejdsulykker: begravet i sammenstyrtet mineskakt; kvalt af kulgas; styrtet i skakt; hoved afrevet af hejseværk; hoved knust ved faldende værktøj; druknet af indtrængende vand; mast under skridende kulbunke osv.³⁹ Så for den sags skyld var det sikkert en lettelse at arbejde i de åbne stenbrud frem for at møde døden i det sorte mørke.

³⁹ Kirkebøgernes dødslistes, Nyker og Hasle.

Stenbrudsarbejdere

Ud over det statslige »Frederiks Sandstensbrud« ved Nexø (1759-1872), hvis lyserøde sandsten stadig er et markant indslag i den københavnske bygningsmasse fra det sene 1700-tal, samt kulbrydningen i Hasle, forsøgte man at etablere en alun- og cementfabrik på grundlag af alun skifrene og ølandskalken i Limensgade, Aaker sogn på Syd-Bornholm i årene 1845-1847. Det gik dårligt, men det er denne aktivitet, der er årsag til at folketællingen for 1845 placerede hele 16 % af alle svenskfødte på Bornholm i Aaker sogn. Det drejede sig om 8 svenskere (af i alt 50 på øen), hentet fra alle de dele af Skåne og Blekinge der

senere blev de vigtigste udvandringsområder til Bornholm. Allerede i 1847-1849 fandt man imidlertid i stedet disse svenske indvandrere i Hasle og Nyker hvor de slog sig ned og for flertallets vedkommende døde som kularbejdere.

Hverken kul eller alun blev dog i længden bæredygtige erhverv. Det blev derimod den organiserede stensbrydning der havde været i gang fra midten af 1700-tallet i Nexø og fra midt i 1800-tallet i Rønne, mens granitbruddene i Allinge-Sandvig først for alvor startede i 1880'erne efter tysk opkøb af hele Bornholms nordspids, Hammerknudden. Det gav en ganske uhørt befolknings-tilvækst for Sandvig-Allinge der løb ind i formelige klondyketilstande i Danmark,

Per Ragnarsson var født i Välleberga ved Ystad 1841, kom til Bornholm som stenhugger i 1869, blev gift med en svensk pige i Pedersker 1874, og døde 1912 på Bodelyngen i Aaker. Deres mandlige efterkommere blev alle stenhuggere. På billedet fra stenbruddet Klint nord for Lobbæk er en af arbejderne et barnebarn, Villy Johannes Ragnarsson. Bornholms Museum.

kun overgået af Esbjerg og Silkeborg.⁴⁰ Her indrettedes mere moderne brydnings- og tilhugningsmetoder end hvad man tidligere havde kendt og der blev bygget lange rækker af arbejderboliger der stadig kan ses sammen med vældige huller der blev sprængt i klippekuden. Sammen med stenbruddene på Tjurkö uden for Karlskrona, der også var tyskejede, dominerede bornholmergranitten det store nordtyske marked. Den fine lyserøde, sprækkefri Hammergranit, der blev brugt i den tunge tyske arkitektur indtil nye og mere funktionelle arkitekturstrømninger gjorde sådanne bygningsdele umoderne fra omkring 1910. Men indtil da krævede disse produkter i langt højere grad end tidligere erfarne

som det ses var de svenskfødte i den grad knyttet til stenbruddene i Rønne og på Hammeren, at der i 1890 var flere svenske end danske stenhuggere i disse to områder, da de som eksportstenbrud krævede særlige kvalifikationer. I 1870 var 25 (21 %) af stenhuggere på øen svenskfødte, i 1890 var det 207 (38 %) men i 1921 var andelen atter faldet til 25 %. Det er samtidig tydeligt at de svenske stenhuggere var knyttet til de store virksomheder i Rønne og Allinge-Sandvig - på resten af Bornholm, hvor stenhuggeriet ofte var småvirksomheder, var der næsten ingen svenskfødte stenhuggere. Herudover skal man være varsom med at tro, at alle svenske stenhuggere kom fra Blekinge. Af de svenskfødte stenhug-

ÅR	RØNNE		HAMMEREN		RESTEN AF ØEN		I ALT		Alt i Alt
	Danske	Svenske	Danske	Svenske	Danske	Svenske	Danske	Svenske	
1850	43	0	0	0	0	0	43	0	43
1855	55	0	0	0	0	0	55	0	55
1860	58	4	0	0	0	0	58	4	62
1870	41	6	13	8	40	11	94	25	119
1890	64	78	84	121	184	8	332	207	539
1921	127	40	104	50	39	2	270	92	362

Tabel 4. Stenhuggere på Bornholm 1850-1921.

og faglærte stenhuggere og dem kunne man særlig skaffe sig i Sverige.

Af tabel 4, der bygger på folketællingerne erhvervs- og fødestedsoplysninger hvor begge oplysninger kan hentes digitalt (det kan man ikke for 1880 og 1901), ses det hvorledes antallet af stenhuggere voksede meget kraftigt op til 1890 for atter at være faldet i 1921. Denne vækst omfattede både danske og svenske stenhuggere, men

gere, der bosatte sig varigt på Bornholm kom 41 % fra Skåne, 37 % fra Blekinge, 13 % fra Småland, 6 % fra Halland samt 3 % fra Stockholm.⁴¹ Faldet i antallet af såvel danske som svenske stenhuggere på Bornholm i årene mellem 1890 og 1921 afspejler sig måske i det forhold, at stenhuggerne var blandt de mest aktive deltagere i den oversøiske udvandring fra Bornholm.

40 Folketællingen i Kongeriget Danmark, den 1. februar 1901, Første del, side 18*, tabel VII (1903).

41 For Blekinge kan en del af stenhuggerne genfindes i stenhuggerregistret. <http://www.blekingesf.se/vara-register/stenhuggerregistret>, resten i Kjöllers database på syd-svensk indvandring.

Videreudvandringen fra Bornholm

»Hvert År strømmer vore unge Folk, vort Tjenestetyende til Amerika, og til os kommer så Svenskerne for at stoppe de Huller - både Mandfolk og Kvindfolk. Sunde og raske er de, arbejdsvante på dårlig Kost«⁴²

Det kan med nogenlunde sikkerhed siges at der i tiden op til år 1900 var en meget betragtelig udvandring fra Bornholm. Det drejede sig dels om mennesker født på Bornholm, men som nu boede fast i andre dele af Danmark. I 1845: 2.402 bornholmsk fødte; (9 % af befolkningstallet på Bornholm) 1880: 1.951 (6 %) og i 1901: 4.906 (12 %),⁴³ hvoraf 4/5 befandt sig på Sjælland, først og fremmest i København. Hertil kom formentlig et betydeligt antal svensk fødte, der som Pelle Erobreren og Lassefar rejste til København efter en snes år på Bornholm, vi ved blot ikke hvor mange.

Hvad angår den oversøiske udvandring fra Bornholm, kender vi navnene på 5.422 der i årene 1850-1899 havde sidste bopæl på Bornholm inden afrejsen, men vi ved ikke hvor mange af disse, der var født i Sverige. Det kan man kun finde ud af hvis man gennemgår person for person, familie for familie, og selv da er det svært når de svenske navne »fordanskes« og derfor undergår markante ændringer mellem ind- og udvandringstidspunkt.

Lettest er det naturligvis når et efternavn som eksempelvis »Øeman«, »Øeman« eller »Øman« lyder svensk, selvom de der nedskrev folketællingerne for Rønne i henholdsvis 1850, 1855 og 1860 tydeligvis har haft problemer med at stave navnet de hørte. Det viser sig at det drejer sig om et

ægtepar fra Algutsrum ved Färjestaden på Øland, Peter Nilsson Öhman (1806-1878) og Anna Tobiasdotter (1804-1864), der i 1848 kom til Rønne med deres fem børn. Her blev de midt i 1850'erne mormoner og rejste i 1863 med svenske og bornholmske trosfæller til Ephraim i Utah. Her genfinder man i øvrigt ægteparret på »Ephraim Pioneer Cemetery« under en gravsten hvor »Öhman« nu er blevet til »Oman«.

Navnene på ægteparret Johanne og Per Espersen på Dyndevej i »Ny Sverrig« lyder jo til gengæld ikke svensk. De giftede sig i imidlertid i Østermarie Kirke i 1886 efter at hun, Johanna Persdotter (1861-1928) var kommet fra S:t Olof på Østerlen i Skåne 1884, mens han, Per Espersen (1855-1933) var kommet fra New Zealand(!) i 1885. Både da han blev dansk statsborger i 1901 og ved hans død i 1933 viste det sig imidlertid, at også han var født i S:t Olof, men her var blevet registreret under navnet Pehr Esbjörnsson - et navn der vel nærmest er uigenkendeligt når det fordanskes til Per Espersen.

Når sådanne navnevanskeligheder først skal overvindes er det forståeligt, at det kun er for de år hvor Politiets udvandringsprotokoller fra 1900-1910 oplyser om både fødested og sidste opholdssted at man med nogenlunde sikkerhed kan sige, at der blandt de 1.984 personer med fast bopæl på Bornholm der købte oversøisk billet dette tiår kun var 120 svensk fødte.⁴⁴ De svensk fødte var derfor ikke afvigende fra den øvrige befolkning. De udgjorde lidt over 6 % af befolkningen og udgjorde 6 % af de oversøiske udvandrere. Udvandrerens erhvervsstruktur svarede også til hvad man måtte forvente. 20 havde fast bopæl i Allinge-Sandvig og var alle stenhuggere. 70 kom fra Rønne og bestod, ud over 33 hustruer og børn, af 22 arbejdere, 8 håndvær-

42 Fritjof Bon: Hjemstavns-Billeder fra Bornholm, s. 136 (1892).

43 Karl Nielsen, Folketælling 1845 på www.bslf.dk Folketællingen 1880 (DDD.DDA); Folketællingen 1901, Anden del, side 13*, Tabel VI (1904).

44 www.emiarch.dk

DFDS' amerikabåd Norge, forliste 28. juni 1904 vest for Skotland. Størstedelen af de 795 passagerer og besætningsmedlemmer omkom, den svenskfødte bornholmer August Thornberg var en af de få der blev reddet. Privateje.

kere, 4 stenhuggere og 3 landmænd mens de 30 fra resten af øen bestod af 10 hustruer og børn, 8 arbejdere, 6 landmænd, 3 håndværkere og 2 stenhuggere. De fleste var mænd og ganske unge, men der var markante undtagelser. Der var således hele tre par bedsteforældre, alle tæt på 70 år gamle, der tog til Amerika for at besøge deres børn.

En af disse var arbejdsmand på Fajancevarefabrikken, Svend Magnus Jönsson (1836-1910) fra Voxtorp ved Kalmar. Han var kommet til Rønne i 1860 og havde i 1864 giftet sig med Anne Katrine Koføed (født 1844) fra Rønne og skiftede navn til Johnsen. Sammen havde de fået otte børn hvoraf kun tre var levende i 1901, men alle med bopæl i Brooklyn, New York. Så i september 1903 besluttede det gamle ægtepar at tage på turistklasse til New York på den splinternye og luksuriøse danske Amerikabåd »Hellig Olav« for at besøge børnene, der tog imod dem i Hicks Street,

Brooklyn, New York.⁴⁵ At det kun var et besøg i Amerika fremgik bl.a. af at de allerede i marts 1904 kunne vende tilbage til det hus de ejede i Rønne på Vestergade 6. De var således et eksempel på at man efterhånden, også i ganske almindelige kredse, betragtede Amerika som et rejsemål blandt andre. Værre var det når husstandsoverhovedet måtte tage til Amerika for at forsørge familien på Bornholm.

Det gjaldt således August Thornberg (1865-1926), der kun strejfer Danmark i 1901-folketællingen hvor han ejer huset Almegade 22 i Rønne og er jordarbejdsmand på Rabækkeværket i Rønne. Han var kommet fra Skåne i 1898 og forlod nu igen Danmark, denne gang for evigt, med DFDS's amerikabåd »Norge« 22. juni 1904 for at nå frem til de store tyendemarkeder i Clinton i Iowa. Så langt nåede han

⁴⁵ www.Ellislandrecords.org

dog ikke, for den 28. juni 1904 sejlede skibet for fuld fart ind i Rockall-klippen vest for Skotland og tog i løbet af få minutter 4/5 af skibets 795 passagerer og besætningsmedlemmer med sig i dybet. Af de to fra Bornholm der var med om bord druknede den 15-årige Rønnebo Carl Peter Møller (1888-1904), men ikke August Thornberg, der som en af de få nåede at komme i en redningsbåd, hvorfra han sammen med 16 andre blev reddet og sejlet ind til Aberdeen efter at have drevet rundt på Atlanterhavet i mere end en uge! Men Thornberg ville til Amerika og genfindes derfor den 8. juli i Liverpool sammen med tre andre overlevende om bord på skibet »Cedric«, hvor han ved ankomsten til New York den 18. juli 1904 blev nævnt med navn i »New York Times« under overskriften »THREE NORGE SURVIVORS HERE«. ⁴⁶ Både i 1910 og 1920 genfindes Thornberg i de amerikanske folketællinger som staldkarl og kusk for et mejeri i Chicago og det har derfor alt i alt været en vældig omflyttelig tilværelse. Først daglejer i en lang række skånske byer: Vanstad, Skånes Tranås, Tryde, Vanstad, Oslunda, Skånes Halmstad, Ekeby - så Rønne på Bornholm i 5-6 år - herefter Clinton i Iowa samt endelig mælkekusk i Chicago.

Hjemme på Bornholm havde han imidlertid efterladt sig hustruen Anna Thornberg født Jacobsson (1860-1942) samt fem børn: Johan (1892-), Amanda (1895-), Ida (1897-) alle født i Ekeby - samt Olga (1899-) og Ove Johannes (1902-) - begge født i Rønne. Det betød at man folketælling efter folketælling for Almegade 22, fra 1916 Almegade 34, kunne se hvordan de økonomiske vilkår forringedes med bemærkninger som »Ringe indkomst, Manden som er i Amerika Understøtter Familien« og det

endte derfor med at alle lidt efter lidt, rejste til Chicago hvor de fik jobs på fabrikker og i butikker. Johan 1910; Amanda og Ida i 1913 og endelig Anna Thornberg i 1923 sammen med de to yngste, Olga og Ove Johannes, efter ikke at have mødt sin mand i 19 år!

Afslutning

»Ja, Børn er sku det eneste, Svenskerne laver her på Øen. Og så drikker de vort Brændevin« lader Bon nogle bornholmske fiskere sige på Allinge havn, men han lader også lodsens svare *»Å, vi kan sku godt selv slydda (klare) bægge Dele«*⁴⁷

For hvor galt gik det egentlig for datidens skånske Karlsson'er på Bornholm? Martin Andersen Nexø's skildring er jo temmelig sort hvad angik Lasse Karlsson fra Tomelilla og det samme gjaldt den virkelige Lasse Karlsson fra Tomelilla, som blev fundet død af druk i 1913 på en mark i Nylarsker. For sådanne Karlsson'er måtte håbet om et bedre liv skydes frem til den efterfølgende generation.

O.A. Nielsen, der var amtsskolekonsulent på Bornholm, fortalte i 1942 om hvordan hans far, der var bornholmsk født gårdejer i Østermarie, havde oplevet indvandringen af svenskere til Ny Sverrig. Historierne er mange og de fleste mindre flatterende for indvandrerne, men han konkluderer dog, at:

»Svenskernavnet har jo aldrig haft nogen god Klang på Bornholm« men *»man må huske, at disse var Folk, der dreves ud af onde Tider fra deres Hjemegn, og hvis Sind måske derfor hos nogle blev lige så hårdt, som Skindet efterhånden også blev det i Kampen mod Sten og Lyng. Nybyggerlivet var så sandt ikke en Leg for sarte*

⁴⁶ [http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=F60615FE3A5F13718DDDA10994DF405B848CF1D3 ????](http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=F60615FE3A5F13718DDDA10994DF405B848CF1D3????)

⁴⁷ Fritjof Bon: Hjemstavnsbilleder fra Bornholm, Svalan s. 105 (1892).

Naturer. Enkelte blev jo også slået ud i denne Kamp. Nogle faldt og andre flyede. Men om dem, der blev tilbage - og det gælder såvel svenskfødte som andre - groede der i Tidens løb en dyb Respekt op. Man forstod, at her i Stilheden var gjort et Arbejde for hele Samfundet, som fortjente den største Beundring.»⁴⁸

Men havde svenskerne i almindelighed ikke noget godt ry i følge O.A. Nielsen, havde danskerne det sandelig heller ikke hos Gustav Sundbärg, der mente at al udvandring var af det onde, men at udvandringen til Danmark var værst, da danskerne kun var ude på at lokke kvinderne til utugt og i øvrigt udnytte hjælpeløse svenske indvandrere økonomisk.⁴⁹

Hvad det økonomiske angik omformulerede Richard Willerslev dette synspunkt til det langt pænere, at det blandt andet var takket være det kraftige tilskud af billig og ung svensk arbejdskraft, at Danmark i anden halvdel af 1800-tallet fik en så markant økonomisk vækst, at det skaffede landet plads som Nordens rigeste med den højeste realløn.

Efter at have gennemgået udviklingen på Bornholm kan jeg bestemt ikke afvise denne vinkling af sagen. Erhvervsudviklingen og særlig industri- og minevirksomheden ekspanderede voldsomt på Bornholm, netop i de årtier hvor den svenske indvandring i 1870'erne og 1880'erne var størst og det lyder sandsynligt at der er en sammenhæng. Jeg er overbevist om at denne ekspansive økonomiske udvikling på Bornholm næppe havde været mulig uden en meget væsentlig tilførsel af arbejdskraft ude fra, men samtidig blev denne arbejdskraft naturligvis tiltrukket af den økonomiske vækst på øen, en tiltræk-

ning der kunne opretholdes så længe løn- og boligforhold var markant bedre end dem man kunne opnå hjemme i de skånske landsdele og Småland.

Hertil kom at indvandringen af arbejdskraft til det bornholmske landbrug ikke alene betød at produktion og eksport kunne opretholdes trods den voldsomme afvandring af unge mænd til Amerika, men endda kunne øges gennem opdyrkning af jomfruelig jord. De svenske indvandrere der kom i stedet for de der udvandrede, fik højere løn og større chancer end hjemme for at skaffe sig fod under eget bord. Samtidig betød indvandrerne fra Sverige en foryngelse og fornyelse af en ellers aldrende og genetisk isoleret befolkning. De træk og bemærkninger der kan tydes som uvilje mod de »fremmede« fandtes, men først og fremmest blev de skånske naboer modtaget med mere end åbne arme.

For øen som helhed udgjorde den svenske indvandring en betydelig del af den samlede svenske udvandring til de østlige dele af Danmark, der tidsmæssigt skal placeres mellem 1850 og 1900 med hovedvægten på 1870'erne og 1880'erne. De sydsvenske indvandrere slog sig i langt højere grad end tidligere erkendt ned på den vestlige del af øen, særlig i Rønne, mellem Rønne og Hasle samt i Allinge-Sandvig og indvandrerne var i udpræget grad yngre, ofte ugifte mænd i den produktive alder, mens den bornholmske befolkning til gengæld var præget af for få mænd i denne aldersgruppe. Det betød mange svensk-danske ægteskaber og det kan være en af de vigtigste grunde til den usædvanligt hurtige og effektive integrering på Bornholm. Men den blev naturligvis også fremmet af, at man sprogligt og kulturelt stod hinanden langt nærmere, end man gjorde med egne landsmænd henholdsvis vest for Storebælt eller nord for Småland. De svenske indvandrere var bornholmernes nærmeste naboer fra kystregionerne mellem Ystad og Kalmar.

48 O. A. Nielsen: Blade af Østermarie Udmarks Historie (Bornholmske Samlinger 1942), s. 131.

49 Gustav Sundbärg: Emigrationsutredningen, Bilaga XX, side 78-87 (1911).

Den udbredte opfattelse af at svenskerne kun tog til »de fattiges Amerika« (=Danmark) i mangel af bedre og for at tjene til Amerika-billetten bekræftes for Bornholms vedkommende *ikke* af de tal der er til rådighed for årene mellem 1900 og 1910, der er de eneste vi har. De fleste svenske indvandrere synes at være blevet på Bornholm når de først havde slået sig ned, de fandt sig vel til rette og gled temmelig hurtigt ind på linje med den indfødte befolkning. Selvom konjunkturerne vendte efter århundredskiftet hvor særlig stenindustrien fandt et lavere gear, havde de svenske indvandrere i så omfattende grad stiftet familie og havde købt huse på øen, at de ikke længere havde samme trang til at rejse videre for at jage bedre lønninger og konjunkturfordele. Man kan sige, at den svenske indvandring til Danmark i anden halvdel af 1800-tallet udviklede sig til stor gavn for såvel land, indvandrere og fastboende.

Sammenfatning

Tilstrømningen af arbejdskraft fra de skånske landsdele og Småland i anden halvdel af 1800-tallet udgjorde den første massive indvandringsbølge til Danmark nogensinde og fandt sted samtidig med at den oversøiske udvandring nåede sit højeste niveau. Det ses tydeligst på Bornholm, den del af Danmark der i forhold til sit befolkningstal havde såvel den kraftigste udvandring til USA som største indvandring fra Sydsverige. Indvandringen kendes fra bogen og filmen om »Pelle Erobreren« mens historikere har manglet ressourcer for en gennemgang og analyse af de nødvendige massedata.

De senere års teknologiske udvikling har gjort det muligt at gennemføre sådanne undersøgelser langt hurtigere og bedre, efter at de vigtigste demografiske kilder er blevet gjort tilgængelige og søgbare på in-

ternettet. De store datamængder er blevet lagt på nettet af hensyn til slægtsforskningen, men kan naturligvis også benyttes til anden historisk forskning.

Det er her blevet vist, at de svenske indvandrere kom fra kysten mellem Ystad og Kalmar og at hovedparten slog sig ned på den bornholmske vestkyst. At der desuden var tale om en overvægt af unge mænd, der ofte giftede sig med de bornholmske piger, der var i overskud efter at de unge bornholmske mænd var taget til Amerika. De svenskfødte indvandrere blev ikke alene landarbejdere, husmænd og gårdejere, med bedre fremtidsmuligheder end hjemme, men dannede først og fremmest en veluddannet og vellønnet arbejderklasse, der blev selve forudsætningen for den industrielle udvikling på Vest-Bornholm i slutningen af 1800-tallet.

Den sydsvenske indvandring, der særligt fandt sted i 1870'erne og 1880'erne, blev fulgt af en hurtig og vellykket integration der betød at indvandrerne slog sig varigt ned, købte huse og stiftede familie og derfor blev på øen, da konjunkturerne senere svækkedes i 1900-tallet. Denne indvandringsbølge blev derfor af helt afgørende betydning for Bornholms fremtid, oven i købet på et tidspunkt hvor øen blev drænet for ungdom gennem oversøisk udvandring.

Det betød i øvrigt også at truslen mod øen om at ende som et isoleret udkantssråde ramt af et voksende befolkningsmæssigt og økonomisk sammenbrud blev udsat i mere end hundrede år. Befolkningstallet på Bornholm passerede år 1900 - 40.000 - i opadgående retning med en ung befolkning, men vil ved denne artikels publicering år 2013-2014 passere - 40.000 - i nedadgående retning - med landets største andel af ældre. Der er med andre ord brug for et tilsvarende mirakel i vore dage, som det den svenske indvandring i 1800-tallet betød for Bornholm.

Trykte kilder

Statens Statistiske Bureau, Statistisk Tabelværk, femte række, Litra A Nr. 4, Folketællingen i Kongeriget Danmark den 1. februar 1901, Anden del, Den Fremmedfødte Befolkning, side 7*-10*, samt Tabel 1, Befolkningens Fødested, side 2-5. København 1904

Danmarks Statistik af V. Falbe-Hansen og Will. Scharling, bind 1, side 486-489 Indvandringen til Danmark, København 1885.

Alfabetisk Navneregister over Personer, der i Aarene 1850-1915 ved Lov har erhvervet dansk Indfødsret med herhørende Oplysninger og statistiske Redegørelser, Indenrigsministeriet, København 1916.

Gustav Sundbärg, Emigrationsutredningen (1907-1914), bilag 3, 4, 16 og 20: Svenskarna i Utlandet, side 74-88, Danmark (1910). <http://www.ub.gu.se/sok/ebok/egna/textarkiv/emigrationsutredningen>.

Utrykte kilder på internettet

www.arkivalieronline.dk

Kirkebøger for de Bornholmske Sogne ca. 1700-1960 (i nuværende form fra og med 1812)

Folketællinger for Bornholm 1845-1930 (fødested oplyses fra og med 1845)

www.ancestry.com

Svenska Kyrkböcker 1500-1940, US censuses 1850-1940.

Søgedatabaser baserede på

utrykte kilder

»Sydsvenskere« - SVENSKEFØDTE INDVANDRET TIL BORNHOLM - 1845-1945, hentes fra <http://www.bsif.dk/download.asp> - udarbejdet af Jørn Kjølter på grundlag af vielses- og begravelsesoplysninger. 1845-1960.

www.emiarch.dk - en søgedatabase på solgte oversøiske billetter i Danmark 1868-1910, udarbejdet af Det danske Udvandrerarkiv i Aalborg på basis af materiale på Rigsarkivet, Københavns Politi, 3. Politiinspektorat, Registre over udvandrere 1868-1934.

<http://www.ddd.dda.dk/kiplink1.htm> - giver søgemuligheder for samtlige bornholmske folketællinger 1787, 1801, 1834, 1845, 1850, 1855, 1860, 1870, 1880, 1890 og 1921, udarbejdet af Kilde indtastnings projektet (KIP)

<http://www.ddd.dda.dk/immibas/immibas2.asp>

Database over indfødsretstildelinger i Danmark 1776 - 1960

www.ancestry.com

Namnindexerede födselsuppgifter 1880-1920

Födelsesuppgifter för personer som avled mellan 1901 och 2006

Litteratur

Artiklen er en revideret, ændret og opdateret udgave af min artikel »Indvandringen til Bornholm fra de skånske landsdele og Småland 1850-1920« i Ale, nr. 3, s. 1-25 (Lund 2012)

Birgit Bender: Indflyttede svenskere på Bornholm 1901. Et øjebliksbillede. *Bornholmske Samlinger* 2013.

Birgit og Henning Bender: Återfunna svenska utvandrare. Svenska utvandrare via Danmark 1868-1909 (*Med Malmö i Minnet*, Malmö Stadsarkiv 100 år, 2003, s. 85-96)

Henning Bender: Svenske Udvandrere via Danmark 1868-1904, *Kulturhistorisk samarbejde omkring Øresund*. Farum 1998, s. 46-55.

Henning Bender: Bornholmsk Udvandring 1868-1904 (*Bornholmske Samlinger* 2000, s. 103-125)

- Henning Bender: Den oversøiske udvandring fra Bornholm og Danmark 1840-1940 (*Bornholmske Samlinger* 2011, s. 10-49)
- Henning Bender: Indvandringen til Bornholm fra de skånske landsdele og Småland 1850-1920. Den »glemte indvandring« og internettet. (*Ale. Historisk Tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge*, Nr. 3, 2012, s. 1-25. Lund 2012)
- Fritjof Bon: Hjemstavns-Billeder fra Bornholm (1892)
- Anne Dyhr: De svenske stenhuggere på Nordbornholm 1860-1921 (*Bornholmske Samlinger* 2010, s. 8-115) Uafsluttet speciale til KU 1969-1971.
- Kristian Hvidt: Nordiske studier over emigration 1965-1975 (*Historisk Tidsskrift*, Bind 13, række 6 (1979) - 2, s. 380-386)
- Henning Bech Johansen: En undersøgelse af den svenske indvandring til Bornholm i slutningen af det 19. årh. baseret på kilder fra Østre herred, utrykt speciale, Københavns Universitet, 1972.
- Niels-Holger Larsen: Råstofudnyttelse på Bornholm gennem tiderne i Under Overfladen, 2007
- Ann Vibeke Knudsen: Udbyggere på Højlyngen (*fra Bornholms Museum* 1989-1990, s. 77-104).
- Lars-Olof Larsson: Utvandring från södra Småland fram till 1870 (*Kronobergsboken* 1978), s. 133-204)
- O.A. Nielsen: Blade af Østermarie Udmarks Historie (*Bornholmske Samlinger* 1942), s. 117-132.
- Allan Hjorth Rasmussen: Bornholms Fiskeri 1880-1993, *Bornholmske Samlinger* 1993
- Richard Willerslev: Nettoudvandringen fra Sverige til Danmark 1850-1910 (*Scandia* 1979, s. 83-106)
- Richard Willerslev: Den svenske indvandring til Bornholm 1850-1914 (*Scandia* 1980, s. 53-80)
- Richard Willerslev: Den slesvigske, svenske og russiske indvandring til København 1850-1914, (*Historiske Meddelelser om København* 1981, s. 84-123).
- Richard Willerslev: Svenske gæstearbejdere i København 1850-1914 (*Fortid og Nutid* 1981, s. 224-241).
- Richard Willerslev: Den glemte indvandring. Den svenske indvandring til Danmark 1850-1914; København, Gyldendal, 1983
- Richard Willerslev: Den svenske indvandring til Bornholm (*Bornholmske Samlinger*, 1983, s. 9-31)
- Richard Willerslev: Tilvandringen af svenske arbejdere 1840-1914 (Fremmede i Danmark, red. Bent Blüdnikow, 1987, s. 118-138)
- Agnes Wirén: Uppbrot från Örtagård. Utvandring från Blekinge till och med år 1870; Lund, Gleerup 1974.
- Fremmed arbejdskraft i Danmark før 1. Verdenskrig, En Arkivudstilling, Udstillingskatalog, Landsarkivet for Sjælland m.m. (København 1977)

SVENSKFØDTE PÅ BORNHOLM

ANTAL OG PROCENT AF SAMLET BEFOLKNING PÅ KØBSTÆDER, SOGNE OG HERREDER 1850-1920

	1850		1860		1870		1880		1890		1901		1921	
	Sv	%	Sv	%	Sv	%	Sv	%	Sv	%	Sv	%	Sv	%
Rønne	51	1,1	111	2,0	139	2,5	395	6,1	792	9,6	843	9,1	616	5,8
Knudsker	6	1,2	19	3,4	47	7,8	80	12,1	157	21,6	100	13,0	62	6,5
Nyker	38	3,9	56	5,4	78	7,2	105	10,3	107	10,5	91	8,3	57	4,7
Vestermarie	10	0,6	11	0,7	40	2,1	148	7,3	173	8,2	107	5,4	51	2,4
Nylars	6	0,8	11	1,5	35	4,5	98	10,7	104	11,1	79	8,7	37	3,5
VESTER H	111	1,4	208	2,2	339	3,4	826	7,4	1.333	10,2	1.220	8,7	823	5,1
Hasle	28	3,3	20	2,3	72	7,8	105	9,7	132	10,4	93	7,3	69	4,8
Allinge-Sanv	2	0,2	17	1,9	30	2,9	197	13,8	275	15,0	416	15,4	139	7,2
Rutsker	6	0,6	19	1,5	27	2,1	36	2,7	66	5,1	69	5,4	37	2,5
Olsker	0	0,0	4	0,5	25	2,6	67	5,8	71	5,8	69	5,6	76	5,4
Rø	1	0,2	1	0,2	6	0,9	25	3,4	36	4,7	16	2,3	15	1,9
Klemensker	20	1,1	20	1,1	49	2,4	177	8,1	278	12,5	153	6,9	135	5,4
NØRRE H	57	0,9	81	1,3	209	3,1	607	7,7	858	9,9	816	8,9	471	4,9
Gudhjem	1	0,2	5	0,7	7	1,2	12	2,2	24	3,8	24	3,2	16	1,9
Svaneke	4	0,4	10	0,9	15	1,3	38	3,0	50	3,8	44	3,4	33	2,5
Østerlars	0	0,0	0	0,0	41	2,8	98	6,6	104	7,1	61	4,0	48	2,9
Østermarie	2	0,1	8	0,4	25	1,2	94	4,1	134	5,4	85	3,6	56	2,0
Ibsker	1	0,1	9	0,6	17	1,1	28	1,7	45	2,7	26	1,6	14	0,8
Christiansø	0	0,0	0	0,0	2	1,3	0	0,0	2	0,7	1	0,5	0	0,0
ØSTER H	8	0,1	32	0,5	107	1,5	270	3,6	359	4,7	241	2,7	167	2,0
Nexø	4	0,3	11	0,7	21	1,3	77	3,9	62	2,7	69	2,7	64	2,3
Aakirkeby	1	0,2	7	1,1	12	1,7	16	1,9	40	4,1	27	2,3	26	1,7
Aaker	10	0,5	12	0,6	68	3,6	118	4,8	139	6,0	110	4,6	68	2,5
Bodilsker	5	0,5	4	0,4	17	1,5	41	3,2	42	3,3	43	3,6	17	1,2
Povlsker	0	0,0	0	0,0	8	0,7	14	1,3	33	2,9	17	1,6	11	0,9
Pedersker	2	0,2	5	0,5	44	4,0	52	4,6	50	4,8	33	3,2	14	1,2
SØNDER H	22	0,3	39	0,5	170	2,3	312	3,5	366	4,0	302	3,2	200	1,9
I ALT	198	0,7	360	1,2	826	2,3	2.016	5,7	2.916	7,5	2.579	6,3	1.661	3,7

Tabel 5.